

OTROCI, PROPUŠTĚNCI A KOLONOVÉ V ALARICHOVĚ BREVIARIU

РАБЫ, ВОЛЬНООТПУЩЕНИКИ И КОЛОНЫ В БРЕВИАРИУ АЛАРИХА

DIE SKLAVEN, FREIGELASSENEN UND KOLONEN IM BREVIARIUM
ALARICIANUM

JAROMÍR KINCL

Analyze hospodářského a společenského postavení otroků, propuštěnců a kolonů v době pozdního římského císařství je již po dlouhou dobu věnována obecnými i právními historiky zvýšená pozornost. Je to jev jistě pochopitelný: otroci, propuštěnci a kolonové byli hlavní produktivní silou římské společnosti 3.—5. století, tvořili většinu obyvatelstva rozlehlého imperia a jejich ekonomické a společenské postavení nemohlo zůstávat bez pronikavého vlivu na hospodářský a politický život celé říše.

Z bohatého pramenného materiálu, který máme k dispozici pro dějiny úpadku a zániku Říma mají — i když nikterak nemůžeme podceňovati význam archeologie, epigrafiky a pramenů narrativních — největší význam bezesporu prameny právní. A to nejen proto, že je jich nejvíce, ale i pro jejich kvalitu, jejich vnitřní hodnotu. Středem zájmu jsou především velké kodifikace práva z 5. a 6. století, *Codex Theodosianus* a kodifikace justiniánské. Obě tato díla jsou uzavřenými celky, systematickým zpracováním buď veškerého práva (Justinianus) anebo jeho podstatné části (Theodosius).

Theodosiův kodex a tři části Justiniánovy kodifikace jsou nejdůležitějším pramenem poznání římského klasického a poklasického práva, zdaleka ovšem ne pramenem jediným. Vedle těchto oficiálních sbírek vznikla ještě celá dlouhá řada prací drobnějších, a to oficiálního i neoficiálního charakteru; z dějin římských právních pramenů je dobře známo, že již od 4. století byly nejdůležitější právní předpisy sestavovány do různých příruček, že se pořizovaly výtahy ze spisů klasických římských právníků a že pro potřeby praxe (zejména soudní) byly předpisy římského práva zjednodušovány, komentovány a populárně vykládány. Vznikala tak rozsáhlá právnícká literatura,¹⁾ která sice má již jen málo společného s literatu-

¹⁾ C. LONGO, G. SCHERILLO, *Storia del diritto romano*, Milano 1944, str. 373—376; F. SCHULZ, *Geschichte der römischen Rechtswissenschaft*, Weimar 1961, str. 166

rou klasické jurisprudence římské a výmluvně charakterisuje úpadek právního systému římského a římské pravovědy, historicky je však velmi cenná, protože v mnohém doplňuje a upřesňuje naše znalosti římského práva, jak je čerpáme z velkých kodifikací Justiniana a Theodosia.

A přesto po dlouhou dobu zůstávaly tyto prameny jaksi na periférii zájmu romanistů i medievistů. Teprve vystoupením Ernesta Levyho, který vybudoval a rozpracoval nauku o tzv. vulgárním právu římském²⁾, začalo býti i těchto materiálů systematicky využíváno, a to nejen ve speciálních studiích juristických, ale i v pojednáních obecnějšího charakteru.

Vulgární právo římské je zjevem neobyčejně zajímavým: je to právo, jež v souvislosti s ekonomickým a politickým rozpadem římské říše vznikalo vedle práva oficiálního, „úředního“. Vznikalo hlavně simplifikující aplikací oficiálních norem (tedy zejména práva císařských konstitucí), nemalou úlohu při jeho tvorbě hrály však i normy místních obyčejových právních systémů a nejednou i vlivy obyčejových systémů cizích, v západní Evropě zejména germánských, ve Východní říši orientálních a slovanských. Vulgární právo vyrůstalo z praxe denního právního života, bylo proto tedy i životu bližší než abstraktně koncipované a mnohdy jenom deklarativní normy práva oficiálního, císařských nařízení v první řadě.³⁾

Římské vulgární právo poznáváme z různých pramenů. Především z oné výše zmíněné poklasické právníkové literatury. Jak jsme stručně charakterizovali posláním a cíl různých těchto příruček, výtahů a komentářů, charakterizovali jsme již vlastně podstatu vulgárního práva. Jiným pramenem vulgárního práva jsou samy poklasické konstituce římských císařů. Vulgární právo nejednou ovlivňovalo zpětně jejich koncepci a některé jeho instituce pronikaly tak i do norem oficiálních. A konečně, velmi důležitým památkem vulgárního práva jsou i tzv. *Leges Romanae barbarorum*, sbírky římského oficiálního i vulgárního práva, jež vznikly po zániku západořímské říše v některých germánských státech západní Evropy.⁴⁾ Vznikly v germánských státech, publikovali je germánští králové, byly však určeny římskému obyvatelstvu a jejich obsah je (s malými výjimkami) vysloveně římský. A tak podávají *Leges Romanae* dvojí svědectví: jednak o tom, jakým právem se řídilo římské obyvatelstvo, jež zůstalo na územích okupovaných Germány, jednak o tom, jak se vyvíjelo římské právo v posledních stole-

a násl.; str. 366 a násl.; str. 390 a násl.; W. KUNKEL, *Römische Rechtsgeschichte*, Weimar 1964, str. 129 a násl.

²⁾ Základní význam mají dvě nejnovější práce E. LEVYHO: *West Roman Vulgar Law of Property*, Philadelphia 1951 a *Weströmisches Vulgarrecht. Das Obligationenrecht*, Weimar 1956.

³⁾ LEVY, *Weströmisches Vulgarrecht. Das Obligationenrecht*, Weimar 1956, str. 11—13.

⁴⁾ H. BRUNNER, *Deutsche Rechtsgeschichte*, I², Leipzig 1906, str. 506 a násl.; M. SCHANZ, *Geschichte der römischen Litteratur*, IV, München 1920, str. 187—189; E. LEVY, *Reflections on the First „Reception“ of Roman Law in Germanic States*, *American Historical Review* 48 (1942), str. 20—29.

tích před zánikem západořímského impéria: obsahem „*Leges Romanae*“ jsou téměř výlučně římské právní normy 4. a 5. století.

Ze tří dochovaných sbírek římského práva, jež germánští králové vydali pro své římské „poddané“, má zcela jistě největší význam kodifikace visigotská, *Lex Romana Visigothorum* (*Breviarium Alaricianum*).^{4a)} Je to především největší kodifikace římského práva, jež kdy vznikla v západní Evropě: Visigotský kodifikátor se zřejmě snažil zahrnouti do své sbírky všechen důležitější právní materiál, jehož se v římském imperiu užívalo ve 4. a 5. století. Že nešlo jenom o náhodný výběr norem, je patrné zejména z toho, že král Alarich II. publikoval kodifikaci jako výlučný zákoník a zakázal užívání všech právních pramenů římských, jež do sbírky nebyly pojaty.⁵⁾ V tom připomíná Alarich Theodosia i Justiniana: jeho sbírka měla obsahovati všechno důležité, měla tvořiti uzavřený systém práva, jenž by nepotřeboval být doplňován odjinud. V tom se potom rozchází s autory dvou dalších „*Leges Romanae*“, s kodifikátorem burgundským (*Lex Romana Burgundionum*)⁶⁾ i s králem Theodorichem (*Edictum Theoderici*)⁷⁾. Ti si vytkli cíl daleko skromnější. Pořídil jenom výběr z římských norem, jenž měl být vodítkem v případech, ke kterým v praxi nejčastěji docházelo.⁸⁾ Obě sbírky ponechaly vedle sebe v platnosti celou onu obrovskou masu římských právních pramenů, jež byla odkazem pozdního císařství.⁹⁾

Zatímco *Lex Romana Burgundionum* i *Edictum Theoderici* vyšly poměrně záhy z užívání, stalo se *Breviarium Alaricianum* (zřejmě díky své relativní úplnosti) jedním z nejvýznamnějších pramenů římského práva v tzv. barbarských státech. Jeho platnost byla sice ve visigotské říši poměrně záhy zrušena,¹⁰⁾ sbírka se však rozšířila do zemí jiných (pronikla zejména k Frankům) a až do doby, kdy se objevily kodifikace justiniánské, tvořila základ,

^{4a)} Název *Breviarium Alaricianum* je neoficiální a vžil se až od 16. století. Rukopisy kodifikace uvádějí názvy „*Lex Romana*“, „*Lex Romana Visigothorum*“, „*Corpus Theodosii*“ aj. Cf. BRUNNER, DRG I, str. 512; ZEUMER, Geschichte der Westgotischen Gesetzgebung I., Neues Archiv 23/1898, str. 473.

⁵⁾ *Commonitorium Alarici regis*: „...*nec aliud cuilibet aut de legibus aut de iure liceat in disceptationem proponere, nisi quod directi libri et subscripti viri spectabilis Aniani manu, sicut iussimus, ordo complectitur. Providere ergo te convenit, ut in foro tuo nulla alia lex neque iuris formula proferri vel recipi praesumatur...*“ *Commonitorium* je publikační zákon Breviaria, adresovaný královským hrabatům visigotským.

⁶⁾ O této kodifikaci viz BRUNNER, DRG I, str. 506 a násl.; VON HALBAN, Das Römische Recht in den germanischen Volksstaaten, I, Breslau 1899, str. 268 a násl.

⁷⁾ Theodorichův edikt je pramen velmi sporný. Dnes se již v literatuře nepřijímá donedávna platný názor, že edikt je dílem Theodoricha Velkého, tedy kodifikaci ostrogotskou. Usuzuje se spíše na visigotského krále Theodoricha z poloviny 5. století. K tomuto problému, který ještě zdaleka není vyřešen, srovnej zejména G. VISMARA, *Romani e Goti di fronte al diritto nel regno ostrogoto* ve sborníku *I Goti in Occidente*, Spoleto 1956, str. 409 a násl.

⁸⁾ Edikt Theodorichův říká v prologu: „...*illa, quae possunt saepe contingere*...“

⁹⁾ *Edictum Theoderici* výslovně (cf. prol.: „...*ut salva iuris publici reverentia et legibus omnibus cunctorum devotione servandis...*“), pro burgundský kodex cf. BRUNNER, DRG I, str. 509.

¹⁰⁾ Roku 654 publikoval král Reccesvind zákoník, platný pro visigotské i římské obyvatelstvo státu. Aplikace římských právních norem byla zakázána (LW II, 1, 8).

podle kterého žilo římské obyvatelstvo a katolická církev téměř celé západní Evropy.¹¹⁾

Breviarium Alaricianum nemá však jenom význam historický. Jeho normy vyvolávají i zájem speciálně juristický. Řekli jsme již, že *Breviarium* patří mezi nejvýznamnější památky západořímského vulgárního práva. Jeho normy prostupují kodifikaci od samého začátku až po samý konec. Vedle nich obsahuje sbírka i normy práva oficiálního a tak dochází k svérázné symbiose, k jakési konfrontaci dvou právních systémů. To potom činí obsah *Breviaria* zvláště zajímavým.

Velký historický a juristický význam *Breviaria* byl hlavním důvodem pokusu osvětliti důležitý problém vývoje právního postavení otroků propuštěnců a kolonů ve 4.—6. století právě z hlediska jeho norem. Vzhledem k tomu, že kodifikace byla výlučným zákoníkem, že tedy představovala jistý uzavřený systém, je i metoda výkladu systematická: probereme všechna místa *Breviaria*, která jednají o otrocích, propuštěncích a kolonech a z jejich mozaiky se pokusíme konstruovati celkový obraz právního postavení nesvobodných a polosvobodných lidí a postihnouti vývojové tendence, které úpravou jejich postavení pronikaly. Je jasné, že obraz nebude úplný. Vzdor výlučnosti *Breviaria* jsou jeho ustanovení mezerovitá a nevyčerpávají materiál všechn.¹²⁾ Ale i to je příznačné: uvidíme, co počátkem 6. století bylo považováno za nezbytné či užitečné zahrnouti do kodifikace, jež měla regulovati život římského obyvatelstva visigotského státu.^{12a)}

* * *

Když se v průběhu první poloviny 5. století podařilo visigotským králům a visigotské aristokracii konstituovati státní moc nad oblastmi jihozápadní Gallie, vznikla v zemi (tzv. tolosánské říši Visigotů) velmi svérázná situace. Valnou většinu obyvatelstva tvořili Gallořímané, starousedlíci, obyvatelé bývalých provincií římských. Visigotští kolonisátoři představovali jen nepatrnou část (asi 2 %) celkového osídlení.¹³⁾

¹¹⁾ VON WRETSCHKO, De usu *Breviarii Alariciani* forensi et scholastico, Mommse-novo vydání *Kodexu Theodosiova*, 1. část, str. CCCVII a násl.; MAX CONRAT, *Breviarium Alaricianum*, Leipzig 1903, str. V—VII; G. GROSSO, *Storia del diritto romano*, 3. ed., Torino 1955, str. 449.

¹²⁾ Ze 3400 konstitucí, které obsahuje Theodosiův kodex, převzalo *Breviarium* jen 398, ze 104 posttheodosiánských novel bylo recipováno jen 33. Cf. SCHANZ, o.c., str. 188; VON HALBAN, o. c., str. 185 a násl.

^{12a)} Int. ad BACTh I, 4: „*Sed ex his omnibus iuris consultoribus... quae necessaria causis praesentium temporum videbantur, elegimus.*“

¹³⁾ *Historia de España*, III, España Visigoda, Madrid 1940, str. 155—157 (MANUEL TORRES); STROHEKER, Eurich, König der Westgoten, Stuttgart 1937, str. 109, pozn. 81.; A. LOYEN, Les débuts du royaume visigoth de Toulouse, *Revue des études latines*, XII/1934, str. 406 a násl.

Zdá se, že od samých začátků byl v tolosánské říši praktikován systém personality práv: Visigotové se spravovali svým právem národním, visigotským (převážně obyčejovým), pro obyvatelstvo gallořímské byla ponechána v platnosti právní soustava římská.¹⁴⁾ Až do počátku 6. století visigotští králové do užívání římského práva nijak významněji nezasahovali.¹⁵⁾ V denní praxi a na soudech se postupovalo zhruba stejným způsobem jako v dobách před zánikem západořímské říše. Hlavními prameny práva zůstaly *leges* a *ius*. *Leges* reprezentoval zejména theodosiánský kodex a novely, publikované po jeho vydání, *ius* tvořily spisy klasické jurisprudence a dvě neoficiální sebrání císařských konstitucí, *Codex Gregorianus* a *Codex Hermogenianus*.¹⁶⁾ Vedle oficiálních textů obou skupin se velmi vydatně užívalo i různých zpracování původních norem, tedy výtahů, parafrází a výkladů jak spisů starých právníků, tak i zákonů císařů římských.

Lze důvodně míti za to, že potíže a zmatky, jež nepřehledná masa pramenů římského práva vyvolávala již v posledních stoletích dominátu, trvaly i na římských soudech v tolosánské říši Visigotů.¹⁷⁾ Aby těžko kontrolovatelné praxi bylo čeleno, aby zmizela „obscuritas legum“, publikoval r. 506 Alarich II. novou kodifikaci — *Breviarium*.¹⁸⁾

Alarichovi se v primitivní a nedokonalé formě podařilo to, oč před patnácti lety bez úspěchu usiloval císař Theodosius¹⁹⁾ a co později mělo zdařiti Justinianovi:²⁰⁾ shrnul ve své sbírce *leges* i staré *ius*. *Leges* jsou v *Breviarium*

¹⁴⁾ Historia de España, III, str. 201 a násl.; LUIS G. DE VALDEAVELLANO, El desarrollo del derecho en la península ibérica hasta alrededor del año 1300, Cuadernos de historia mundial, III—4/1957, str. 835—837. Obecně uznávanou thésí o platnosti principu personality práv ve visigotském státě popírá španělský historik GARCIA GALLO [Nacionalidad y territorialidad del derecho en la época visigoda, AHDE 13 (1936—1941), str. 168—264]. Tvrdí, že visigotské zákony měly vždycky teritorální platnost: Codex Euricianus derogoval zákony Theodosiovy, Alarich derogoval Eurichův kodex; Leowigild platnost Eurichova kodexu znovu obnovil a zrušil účinnost Breviaria. Ačkoliv García Gallo našel řadu stoupenců pro svou teorii (cf. zejména ALVARO D'ORS, La territorialidad del Derecho de los Visigodos ve sborníku I Goti in Occidente, str. 363 a násl.), není jeho názor obecně uznáván a většina historiků setrvává na pojetí tradičním.

¹⁵⁾ Nepovažujeme-li ovšem *Edictum Theodorici* za visigotský pramen. Srovnej poznámku 5.

¹⁶⁾ Že *Codex Gregorianus* a *Codex Hermogenianus* byly považovány za „*ius*“ je patrné ze zařazení jejich materiálů do Breviaria: jsou uváděny v druhé části mezi excerpty z Paula, Gaia a Papiniána.

¹⁷⁾ E. STEIN, Geschichte des spätrömischen Reiches, I, Wien 1928, str. 431—433; cf. následující poznámku.

¹⁸⁾ *Commonitorium Alarici regis*: „... ut omnis legum Romanarum et antiqui iuris obscuritas, adhibitis sacerdotibus ac nobilibus viris, in lucem intelligentiae melioris deducta resplendeat... haec, quae excerpta sunt vel clariori interpretatione composita, venerabilium episcoporum vel electorum provincialium nostrorum roboravit assensus.“ Cf. Historia de España, III, str., 225 a násl. (RAMÓN PRIETO BANCES); KARL ZEUMER, o. c., str. 472 a násl.

¹⁹⁾ FR. CALASSO, Medio evo del diritto, I — Fonti, Milano 1954, str. 47—48; O. SOMMER, Prameny soukromého práva římského, Melantrich, str. 119.

²⁰⁾ R. TAUBENSCHLAG, Rzymskie prawo prywatne, Warszawa 1955, str. 55.

zastoupeny obšírným výtahem z kodexu Theodosiova²¹⁾ a výborem z tzv. posttheodosiánských novel.²² *Ius* reprezentuje výtah z Gaiových Institucí,²³ bohatý výběr z Paulových Sentencí,²⁴⁾ jedno místo z Papiniána²⁵⁾ a konečně skromný výběr z kodexu Gregoria a Hermogeniána.²⁶⁾

S výjimkou Gaia jsou všechna místa v Breviariu provázena výkladem, interpretací. Interpretace stručně a srozumitelně vysvětluje to, co je obšírně a často ne zrovna jasně řečeno v originálním textu;²⁷⁾ zkrátka zpřístupňuje, „vulgarizuje“ formu. Nejednou ovšem „vulgarizuje“ i obsah: vypouští zastaralé instituce, zjednodušuje komplikovaná ustanovení a reaguje na změny, ke kterým v aplikaci norem došlo v průběhu 4. a 5. století.

Řekli jsme již, že interpretační literatura vyrůstala z praxe a že byla praxi bližší než originální klasické a poklasické texty. Měla proto i v praxi převahu a tam, kde mezi původním textem a interpretací vznikne kolize, je zřejmě třeba se přiklonit k formulaci interpretace. Interpretace byla jakási „*viva vox iuris*“.

Po dlouhou dobu panovalo v historické literatuře přesvědčení, že interpretace obsažená v Breviariu je dílem kodifikační komise Alarichovy, že vznikla až ve visigotském státě a že odráží změny, ke kterým v užívání římského práva došlo v souvislosti se zánikem římského impéria a vznikem „barbarského státu“ Visigotů.²⁸⁾ Novější bádání přesvědčivě dokázalo, že *interpretatio* je již staršího data.²⁹⁾ Její vznik třeba datovati koncem 4. a první polovinou 5. století, nejmladší vrstvy pocházejí z 60tých let 5. století.³⁰⁾ Jak již bylo výše řečeno, připojuje *Breviarium Alaricianum* interpretaci ke všem citovaným právním textům s výjimkou Gaia. Ten je podáván jen ve výťahu a citace originálního textu vůbec odpadla.

Breviarium bylo publikováno jako výlučný zákoník. To znamená, že

²¹⁾ *Lex Romana Visigothorum* je citována podle vydání Gustava Haenela z roku 1849 (novější edice zatím není). Výtah z Theodosiova kodexu: HAENEL, o. c., str. 16—253.

²²⁾ Ibidem, str. 254—313.

²³⁾ Tzv. *Liber Gaii* (*Epitome Gaii*); HAENEL, o. c., str. 314—337. Až do počátku 19. století bylo slavné Gaiovo dílo známo jen z tohoto Alarichem dochovaného výťahu.

²⁴⁾ HAENEL, o. c., str. 338—444. Sentence nejsou původním dílem Paulovým, ale poklasickým zpracováním, jež vzniklo někdy za Diokleciána. Cf. Grosso, *Storia del diritto romano*, str. 448; SCHULZ, o. c., str. 213—217.

²⁵⁾ HAENEL, o. c., str. 452 („*Incipit Papiniani lib. I. responsorum. I. De pactis inter virum et uxorem.*“)

²⁶⁾ HAENEL, o. c., str. 444—451.

²⁷⁾ Srovnej text Alarichova publikačního zákona, citovaný v poznámce 18.

²⁸⁾ Srovnej KARLOWA, *Römische Rechtsgeschichte I*, str. 997; DE UREÑA y SMEN-JAUD, *La legislación gótico-hispana*, str. 229 a násl.; ZEUMER, o. c., str. 474.

²⁹⁾ Přesněji: valná většina textů interpretace. Některá místa pocházejí opravdu až od kompilátorů Alarichových (např. int. ad BACTh I, 4 aj.) HAENEL, o. c., str. X; HALBAN, o. c., str. 169, 185; B. PARADISI, *Quelques observations sur un thème célèbre*, *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis XXVII/1*, 1959, str. 92. Srovnej i poznámku předcházející.

³⁰⁾ Poslední interpretované zákony jsou novely císařů Maioriana (457—461) a Lybia Severa (461—465).

všechny jeho normy měly stejnou právní relevanci; předpokládalo se, jakoby všechny byly vydány najednou, ve stejnou dobu. Nelze ovšem nevidět, že obsah Breviaria tvoří materiál různého stáří a že proto tento materiál musí odrážeti i různé názory na problémy právního života a zaujímati k nim i různá stanoviska. Formálně je Breviarium jednotné, v obsahu jednotlivých míst jsou však dikrepance, a to mnohdy nemalé. Vidíme to velmi dobře i na právních normách, které upravují postavení nesvobodného a závislého obyvatelstva. Některá ustanovení stojí ještě na stanovisku čistě otrokářském, jiná jsou již výrazem úpadku a rozkladu otrokářské formy výroby a odrážejí změny v nazírání na postavení otroka či polosvobodného producenta, jež byly vyvolány jeho měnícím se ekonomickým postavením a významem.

Nejvíce nových momentů najdeme pochopitelně v konstitucích, které Alarich recipuje z kodexu Theodosiova a z posttheodosiánských novel. Starý způsob nazírání — ještě čistě otrokářský — je naproti tomu příznačný pro normy, převzaté z Paula a Gaia. A tady nejen pro „vlastní“ Paulův text, ale i pro jeho interpretaci, stejně jako i pro interpretaci Gaia. Je to zajímavý zjev, zjev ale koneckonců vysvětlitelný. Můžeme v něm spatřovati doklad toho, jak římscí právníci lpěli na starých formách a názorech a jak jen nesměle a zdráhavě reagovali na nové momenty ekonomického života a prováděli odpovídající korektury ve svých zásadách.

Onen konzervatismus měl ostatně ve 4. a 5. století své dobré důvody politické. Byla to metoda, chránící na významné frontě společenského života upadající a rozkládající se postavení pozemkové a finanční aristokracie římské.

Nepřekvapuje ani skutečnost, že visigotský král setrval na stejných principech a normy otrokářských juristů do své kodifikace prostě převzal. Provinční aristokracie gallská se již velmi záhy po založení visigotského státu stala významnou politickou oporou visigotského krále. To, co prospívalo jí, prospívalo i králi a chtěl-li si panovník aristokracii zvláště zavázati (a to bylo v době první dekády 6. století nezbytně nutné, protože tolosánskému království hrozilo od sousedních Franků smrtelné nebezpečí), nemohl udělat nic lepšího, než že se pokusil upevniti její postavení zavedením pevného pořádku do chaotické praxe soudů, jež aplikovaly staré právo římské.³¹⁾

Základní díla dvou významných klasických otrokářských právníků se stala východiskem a teoretickým podkladem reformy. Řekli jsme již, že právě ona obsahují nejvíce ze starého způsobu nazírání. Nijak to ovšem neznamena, že by pozdější zákonodárství obsahovalo snad již jen momenty nové. Zákony z kodexů Gregoria a Hermogeniána, kodex Theodosiův a poz-

³¹⁾ Historia de España, III, str. 81 a násl.; LUIS DE VALDEAVELLANO, o.c. str. 226; trochu jinak posuzuje politické pozadí vydání Alarichova Breviaria B. PARADISI ve výše citované stati (str. 91).

dějši novely byly také právními normami, jež sankcionoval otrokářský stát. I v nich proto najdeme velmi mnohé principy klasického práva. Je v nich však i více nových rysů, než u klasických právníků římských. Je v nich již mnohem více výjimek z pravidla, než bývalo dříve. A právě proto, že tyto výjimky se později, již v raném středověku, měly státí východiskem dalšího vývoje, budeme jim věnovati zvláštní pozornost. Jenom docela stručně si povšimneme oněch starších, pro otrokářský Řím charakteristických principů.

Jak tedy upravuje právní postavení otroků a kolonů *Breviarium Alaricianum*? Jak je upravují otrokářské normy, které visigotský král ještě počátkem 6. století považoval za nutné a užitečné a které proto do své kodifikace zařadil?

Začneme právními normami, které se týkají otroků.

Otroci

V textech *Breviaria* jsou otroci, lidé nesvobodní, označováni různými termíny. Nejčastěji se užívá názvů *servus* (pro otrokyně *serva* nebo *ancilla*), *mancipium* a *familia*. Termín *mancipium* platí jednotně pro obě pohlaví, *familia* je souhrn otroků (mužů i žen) jednomu vlastníku patřících. Z definice Paulovy víme, že to museli býti nejméně otroci dva (BA Paul V, 7, 1).³²⁾ Poměrně zřídka se objevují názvy jiné. Tak *famulus*, *servulus*, zcela výjimečně i *vernola* (BA CTh IX, 9, 1; BA Nov. Val. VIII/2). Výrazu *puer* *Breviarium* pro otroka neužívá. Uvádí jej jen jednou interpretace Paulovy sentence (III, 9, 53),³³⁾ patrně ale v netechnickém slova smyslu.

Všechny termíny jsou chápány jako synonyma a je jich proto užíváno docela volně, zejména dvou nejběžnějších — *servus* a *mancipium*. Střídání určují obvykle jen důvody stylistické.³⁴⁾

Ještě v době kodifikace *Breviaria* mělo římské obyvatelstvo visigotského státu otroků velmi mnoho. Je pravděpodobné, že v neklidných dobách germánských nájezdů na galské a hispánské provincie se počet nesvobodných snížil — otroci svým pánům utíkali, byli Germány osvobozováni apod.³⁵⁾ — jejich počet v době stabilizace visigotského panství zůstal však přesto absolutně vzato vysoký.

Texty Alarichovy kodifikace o tom podávají častá svědectví. S otroky se v nich setkáváme téměř na každém kroku. Četné právní normy, které upravují postavení otroků, dokazují již svým počtem, že nesvobodný

³²⁾ „...*Familiae autem nomine etiam duo servi continentur.*“

³³⁾ Int. ad l.c.: „*Servis legati titulo dimissis, tam pueri quam ancillae debentur: quia masculorum appellatione etiam feminae continentur.*“

³⁴⁾ Např. BACTh IV, 8, 1—5 a interpretace.

³⁵⁾ F. DAHN, Könige der Germanen VI, str. 50—52; CH. VERLINDEN, L'esclavage dans le monde ibérique médiéval I, AHDE XI (1934), str. 322—323.

člověk byl stále ještě významným činitelem v hospodářském i společenském životě Visigoty obsazených oblastí.

Některá místa Breviaria umožňují i bližší konkretizaci tohoto konstatování. Vycházejíc z faktického stavu, který na obsazeném území nalezla, považovala kodifikační komise krále Alaricha např. za nutné zahrnouti do sbírky dvě poměrně rozsáhlé pasáže ze spisů Gaiových a Paulových, které pojednávají o aplikaci starého Fufiova zákona o propouštění otroků testamentem.³⁶⁾ Je dobře známo, že jenom o několik desítek let později byla v Byzanci císařem Justinianem *Lex Fufia Caninia* zrušena jako neúčinná,³⁷⁾ Justinian však vycházel z poměrů říše východní. Alarich zákon převzal a jeho výklad dokonce dvakrát ve své kodifikaci opakoval (BA Liber Gai, titulus II.³⁸⁾ a BA Pauli Sententiae IV, titulus 13³⁹⁾. Soudil patrně o jeho významu jinak.

Proč považujeme recepci Fufiova zákona za charakteristickou? Proto, že *Lex Fufia Caninia* počítá s koncentrací množství otroků pod mocí jednoho vlastníka. Mohou se objeviti případy, kdy pánovi patří 500 otroků, není ani vyloučeno, že jich bude mítí více. Zákon stanoví, že maximální počet nesvobodných, který může býti testamentem propuštěn na svobodu, je jedno sto.⁴⁰⁾

Panství nad větším počtem otroků předpokládají i místa jiná. Tak celý 7. titul III. knihy Paulových Sentencí, kde je komentováno teroristické *Senatusconsultum Silanianum* (mučení a trestání otroků při zavraždění pána),⁴¹⁾ charakteristické je i ustanovení císařů Arcadia a Honoria z r. 395, které Alarich převzal z teodosiánského kodexu (BA CTh II, 1, 8): útěk otroka nebo jeho krádež zahrnuje zákon mezi nevýznamné delikty a zakazuje poškozeným obracet se v těchto záležitostech přímo na místodržící provincie. Podle interpretace jsou kompetentní *mediocres iudices*, tj. defensoři a tzv. *assertores pacis*.⁴²⁾

O velkém počtu otroků svědčí i četné normy Breviaria, jež upravují propouštění na svobodu. Jsou to dílem ustanovení, čerpaná z klasických

³⁶⁾ „*Lex Fufia (Furia, Fusia) Caninia*“ z počátku principátu. Cf. Heyrovský, *Dějiny a systém římského práva soukromého*, Praha 1910, str. 136—137; R. Taubenschlag, o.c., str. 111.

³⁷⁾ *Codex Iustinianus VII, 3* „*De lege Fufia Caninia tollenda*“. Zákon je z roku 528.

³⁸⁾ „*De numero servorum testamento manumittendorum*“.

³⁹⁾ „*Ad legem Fusiam Caniniam*“.

⁴⁰⁾ BA Paul IV, 13, 4: „*Lege Fusia Caninia cavetur, ut certus servorum numerus testamento manumittatur: subductis igitur a duobus usque ad decem, pars dimidia: a decem usque ad triginta pars tertia: a triginta usque ad centum pars quarta: a centum usque ad quingentos pars quinta. Plures autem quam centum ex maiori numero servorum manumitti non liceat*“.

⁴¹⁾ BA III, 7 „*Ad senatusconsultum Silanianum*“. MOMMSEN, *Römisches Strafrecht*, Leipzig 1899, str. 629 a násl.

⁴²⁾ Int. ad l.c.: „*Quoties de parvis criminibus, id est, unius servi fuga... actio fortasse processerit...*“

autorů římských (zejména 4. kniha Paulových Sentencí mluví o *manumissi* velmi často, nemálo je převzato i z *Gaia*), dílem normy data mladšího, konstituce císařů ze 4. a 5. století. Všechny ukazují na to, že propouštění otroka na svobodu, v denním životě zřejmě velmi časté, si vynucovalo stále novou a detailnější úpravu právních poměrů v těchto souvislostech vznikajících.

Římské obyvatelstvo visigotského státu mělo tedy otroků mnoho. Mělo jich však dostatek? Pročítáme-li Alarichovu kodifikaci, dáme na tuto otázku spíše zápornou odpověď. Římané neměli otroků tolik, kolik by jich potřebovali a po nesvobodné pracovní síle trvala stále poptávka.

Poptávku po otrocích je možno předpokládati z několika důvodů. Hlavní pramen přílivu otroků — válečné zajetí — pro římské obyvatelstvo visigotského státu téměř úplně vyschl. Římané se v prvních dobách existence tolosánské říše nepodíleli na službě ve vojsku⁴³⁾ a byli proto odkázáni jen na překupníky, kteří otroky prodávali. V dobách zmatků ve 4. a 5. století mnohé otroky nadto ztratili. Utekli jim, přeběhli k barbarům, byli vítěznými barbary osvobozeni apod.⁴⁴⁾ I když pochybujeme o tvrzení, že by se Římané s visigotskými kolonizátory dělili vedle nemovitosti i o otroky,⁴⁵⁾ je jasné, že úbytek nesvobodných musel býti značný a že vyvolal živý zájem o získání nových pracovních sil, jakmile se politická situace v zemi alespoň relativně stabilizovala. Dokladem mohou být opět normy Alarichovy kodifikace. Najdeme v ní především mnoho zákonů, které upravují legální způsoby nabývání otroků, jejich koupi, vydržení, nabytí darováním, odkazem atp. Daleko významnější jsou však v této souvislosti předpisy, které potírají nedovolené formy vzniku otroctví, předpisy zakazující zotročení svobodných lidí.

Breviarium jich převzalo z římského klasického a poklasického práva celou řadu. Recepce nasvědčuje tomu, že ve visigotském státě bylo třeba stejně intenzivní ochrany bezpečnosti a integrity osob svobodných jako ve státě římském v době jeho těžké hospodářské a politické krize.

Z Paulových Sentencí a theodosiánského kodexu recipuje *Breviarium* především trestný čin krádeže svobodných lidí, zejména dětí. Ten, kdo

⁴³⁾ L. SCHMIDT, *Geschichte der deutschen Stämme. Die Ostgermanen*, München 1934, str. 518; *Historia de España III*, str. 226; H. MITTEIS, *Der Staat des hohen Mittelalters*, Weimar 1955, str. 29. Otázka účasti Římanů ve vojsku je diskutabilní, názor, že ve starší době vojenské službě nepodléhali však převládá. Opačné stanovisko hájí zejména F. DAHN, *Könige der Germanen VI*, str. 212 a násl.

⁴⁴⁾ Srovnej poznámku 35.

⁴⁵⁾ *Historia de España III*, str. 154 (MANUEL TORRES); DOPSCH, *Grundlagen der europäischen Kulturentwicklung I*, Wien 1923, str. 213—214; A. K. ZIEGLER, *Church and State in Visigothic Spain*, Washington 1930, str. 13—14; GUERRA—HINOJOSA, *Historia de España desde la invasión de los pueblos germanicos*, Madrid 1890, str. 164; VERLINDEN, o.c., str. 323; DE VALDEAVELLANO, o.c., str. 250. Někteří z autorů (TORRES, DOPSCH) opírají své tvrzení poukazem na CE 277 a LW X, 2,2. Co však nasvědčuje tomu, že v těchto zákonech jde právě o otroky hospitalitou získané?

ukradne cizí dítě, je trestán smrtí. Nezáleží na tom, byl-li pachatel svobodný nebo otrok (BA CTh IX, 14, 1 a interpretace).⁴⁶⁾ Podle zákona Fabiova (starého římského předpisu, jenž stanovil sankce na bezprávné přisvojení moci nad člověkem⁴⁷⁾ je dále stíhán ten, kdo by svobodného člověka spoutal, ukryl nebo zavřel či při takovém jednání nějak pomáhal (BA Paul. V, 7, 12 a interpretace).⁴⁸⁾ O žalobě ze zákona Fabiova mluví i konstituce císařů Valense, Gratiana a Valentiniána (BA CTh IX, 16, 1).⁴⁹⁾

Jinou formou nedovoleného zotročení svobodných byl prodej dětí. Rodiče, dohnáni bídou k nejhoršímu, nabízeli své potomstvo těm, kteří potřebovali levné pracovní síly.

Již Paulus (BA Paul. V, 1, 1) prohlásil, že prodej nemůže způsobiti újmu ingenuitě dítěte.⁵⁰⁾

Zákon císaře Konstantina z r. 323 povolil, aby ten, kdo byl v nedospělém věku prodán, mohl po dosažení zletilosti prohlásiti svou svobodu a státi se volným (BA CTh IV, 8, 2 a int.).⁵¹⁾ Jiný Konstantinův zákon umožnil, aby otec-prodatel mohl zrušiti trh poskytnutím výkupného (*pretium, quod potest valere* — BA CTh, V, 8, 1 a int.).⁵²⁾ Také ten, kdo byl vychován cizím člověkem a nevěda o své ingenuitě později prodán, mohl se své svobody pravoplatně dovolávati (BA CTh IV, 8, 2 a int.).⁵³⁾

Koncem 4. století bylo konečně stanoveno, že prodané dítě otročí vůbec jen dočasně a musí být propuštěno, sloužilo-li delší dobu a nahradilo tak pánovi event. výlohy (BA CTh III, 3, 1 a interpretace)⁵⁴⁾. Trvalé zotročení hro-

⁴⁶⁾ Int. ad l.c.: „*Hi, qui filios alienos furto abstulerint et ubicunque transduxerint, sive ingenui sive servi sint, morte puniantur.*“

⁴⁷⁾ MOMMSEN, Römisches Strafrecht, str. 780—783.

⁴⁸⁾ Int. ad l.c.: „*Si quicumque hominem liberum ligaverit, absconderit, incluserit aut, ut id fieret, solatium praeberit, adversus eum legis Fabiae actio datur...*“

⁴⁹⁾ Podle Fabiova zákona byla přípustná civilní i kriminální žaloba. L. c.: „*Quo in genere habetur furti actio et legis Fabiae constitutum.*“

⁵⁰⁾ „*Qui contemplatione extremae necessitatis aut alimentorum gratia filios suos vendiderint, statui ingenuitatis eorum non praeiudicant...*“

⁵¹⁾ Int. ad l.c.: „*Minor venditus, si post viginti et quinque aetatis suae annos iam maior effectus servierit aut in rebus emtoris actor aut cuiuslibet rei ordinator fuerit constitutus, quum de ingenuitate sua proclamaverit, sine praeiudicio servitii, quod gesserit, audiat, nec hoc ei praeiudicium generet, quod eius, a quo emtus est, domum aut utilitates in annis maioribus positus visus est ordinasse. Hoc etiam de libertis lex haec praecepit custodiri...*“

⁵²⁾ Int. ad l.c.: „*Si quis infantem a sanguine emerit et nutrierit, habendi eum et possidendi liberam habeat potestatem. Sane si nutritum dominus vel pater recipere voluerit, aut eiusdem meriti mancipium nutritori dabit, aut pretium nutritor, quantum valuerit, qui nutritus est, consequatur.*“

⁵³⁾ Int. ad l.c.: „*Sic etiam, si quis minor ingenuus a quolibet fuerit educatus et, liberum se esse nesciens, fuerit a nutritore distractus et actum vel utilitatem illius, a quo emtus est, ut servus gesserit, priusquam triginta annorum praeiudicio teneatur, potestatem habeat reclamandi, et quasi minor is, priusquam tempora suppleantur, amissam recipiat libertatem.*“

⁵⁴⁾ Int. ad l.c.: „*Si quemcunque ingenum pater faciente egestate vendiderit, non poterit in perpetua servitute durare, sed ad ingenuitatem suam, si servitio suo satisfecerit, non reddito etiam pretio, revertatur.*“ Zákon je z 11. března r. 391.

zilo nakonec jen tomu, kdo ve věku dospělém a věda o své ingenuitě se nechal prodati do otroctví ze ziskuchtivosti (BA CTh IV, 8, 2 a int.).⁵⁵⁾

Je zajímavé, že u žádného zákona o prodeji dětí se z počátku nesetkáváme se sankcí na jednání otce — prodatele. Uvádí ji teprve novela císaře Valentiniana z r. 451 (BA Nov. Val. XI. a int.). Je velmi mírná: otec propadá pokutě v hodnotě 1/5 tržové ceny. Koupil-li kupec za 5 solidů, vrátí otec 6, za 10 solidů vrátí 12 atd. Bylo-li dítě prodáno za hranice, platil otec fisku pokutu 12 uncí zlata.⁵⁶⁾

Skutečnost, že prodej dětí byl po dlouhou dobu trpěn a nakonec stíhán jenom nízkým trestem, je možno vysvětliti dvěma důvody. Především: prodej dítěte byl považován za výron neomezené moci otcovské. Mohl-li otec dítě zabít, mohl je i prodat. Na tuto starou zásadu římského práva odkazuje ještě výše citovaná konstituce císaře Konstantina z r. 323. Začíná větou: „*Libertati a maioribus tantum impensum est, ut patribus, quibus ius vitae in liberos necisque potestas permissa est, eripere libertatem non liceret*“. Proto nebyl stíhán otec a chráněna toliko ingenuita prodaného, při tom však tak, aby hospodářské zájmy kupce nedoznaly pokud možno újmy.

Za druhé: pro zámožnější držitele byla koupě dětí pramenem levné pracovní síly. Vládnoucí třída neměla proto zájem na tom, aby byly státem tomuto svéráznému druhu obchodu kladeny překážky.

Koupil-li pán člověka dospělého, znamenalo to nepochybně výhodu; vyplácelo se však i vychovávat si nesvobodné takřka od plenek. Je to patrné nejen ze zákonů právě citovaných, ale i ze skutečnosti další. *Braviarium Alaricianum* recipovalo z theodosiánského kodexu dvě císařské konstituce „*De expositis*“ (BA CTh V, 7, 1—2 a interpretace). Obě upravují právní postavení rodiči opuštěných dětí. Vychoval-li je nálezcce, patřily mu trvale a sám mohl rozhodnout, budou-li z nich svobodní nebo otroci. („*in illius, a quo collectus est, potestate consistat, seu ingenuum seu servum... esse voluerit*.“ Int. ad BA CTh V, 7, 1).

Krádež lidí, koupě dětí a vychování dětí pohozených byly mimořádné formy vzniku otroctví. Uváděli jsme je na prvním místě proto, abychom ukázali, že pro římské obyvatelstvo visigotského státu měli v 5. a 6. století otroci stále ještě velký hospodářský význam. Vyplácelo se získávat je i pololegálním či přímo nelegálním způsobem.

Zákonných forem vzniku otrockého poměru uvádí *Breviarium Alaricianum* několik.

⁵⁵⁾ Int. ad l.c.: „*Hi vero, qui in annis maioribus constituti sunt, scientes se esse ingenuos vel libertinos, se vendi acqvieverint, in ea, ad quam scientes sua voluntate transeunt, servitute permaneant*.“

⁵⁶⁾ Int. ad l.c.: „*Hoc praecepit haec lex: quicumque ingenui filios suos... vendiderint, emtor si quinque solidis emit, sex recipiat, si decem, duodecim solidos similiter recipiat, aut si amplius, secundum suprascriptam rationem augmentum pretii consequatur*...“

Otroctví vzniká:

1. ex captivitate (zajetím ve válce),
2. narozením z otrokyně,
3. zrušením manumisse,
4. ze zákonem speciálně stanovených důvodů a
5. z trestu.

1. O prvním důvodu není třeba mluvit zvláště. V 5. a 6. stol. bylo zotročování válečných zajatců jak pro Římany, tak i pro Germány věcí běžnou a samozřejmou.⁵⁷⁾ Osudu zajatých nepřátel si *Breviarium* nevšímá (dělení kořisti bývalo zpravidla problémem politické taktiky), značnou pozornost věnuje však úpravě majetkových a rodinných poměrů Řimana, který byl zajat a stal se otrokem v cizí zemi. Z klasického i poklasického práva římského jsou přejímány normy o právu návratném (*ius postliminii*),⁵⁸⁾ je známa *fictio legis Corneliae*⁵⁹⁾ atd.

2. Narození z otrokyně. Řekli jsme již, že v prvních dobách existence visigotského státu mělo římské obyvatelstvo jenom omezené možnosti získávat nesvobodné pracovní síly přímo z válečného zajetí.⁶⁰⁾ Bylo odkázáno na trh a na přirozený přírůstek, rozmnožování otroků. Narození dítěte z otrokyně stalo se tak hospodářsky významným zdrojem nabývání nesvobodných lidí.

V klasickém římském právu platila zásada, že dítě, které porodí otrokyně, patří bez dalšího jejímu pánovi. Porod rozmnožoval pánův majetek právě tak, jako přírůstek jiných věcí, jako plody, které se urodí na poli, jako zvířata, která vrhne dobytek atd. Status otce nerozhodoval, bylo lhostejno, byl-li to otrok, či svobodný. Postavení dítěte, které bylo počato v nelegitimním svazku (a otrokyně nemohla žít ve svazku legitimním) se určovalo postavením matky v době porodu. Z matky-otrokyně se rodil otrok.⁶¹⁾

Breviarium recipovalo tyto zásady klasického římského práva beze změny. Interpretace Gaia uvádí obecné pravidlo o určení postavení dítěte z nelegitimního svazku těmito slovy: „...*qui legitime concipiuntur, tempore conceptionis statum sumant: qui vero non de legitimo matrimonio concipiuntur, statum sumant eo tempore, quo nascuntur*“. Konstituce císaře Philippa, převzatá Alarichem z Gregoriova kodexu, zásadu pregnantně konkretizuje:

⁵⁷⁾ VERLINDEN, o.c., str. 324—327; M. HELENO, Os Escravos em Portugal I, Lisboa 1933, str. 70; H. GAMA BARROS, Historia da Administracão publica em Portugal nos seculos XII a XV, II, Lisboa 1896, str. 36.

⁵⁸⁾ BA CTh V, 5, 1; BA Paul II, 26, 1; IV, 8, 5; III, 6, 1; BA Gai I, 6, 2 a místa další.

⁵⁹⁾ BA Paul III, 6, 1; CONRAT, Breviarium Alaricianum, str. 42—47.

⁶⁰⁾ Srovnej poznámku 43.

⁶¹⁾ HEYROVSKÝ, o.c., str. 128 a násl.; P. GIRARD, Manuel élémentaire de Droit Romain, Paris 1929, str. 110 a násl.; MAX KASER, Partus ancillae, ZRG—RA 75/1958, str. 156 a násl.

„Partum ancillae matris sequi conditionem nec statum in hac specie patris considerari, explorati iuris est“ (BA CGr III, 2, 3).

Kazuistickou aplikaci principu najdeme i v řadě dalších míst Breviaria. Tak v Paulově Sentenci v titulu *„De pignoribus“* (BA Paul. II, 5, 2: *„foetus vel partus rei = partus ancillae“*), v titulu *„De modo“* (II, 18, 4: *„...et fructus et operae servorum, et foetus pecorum, et ancillarum partus ad emptorem pertinent.“*), v titulu *„De usufructu“* (III, 9, 3), dále v konstituci císaře Konstantina z r. 331 (BA CTh IV, 8, 3; Int.), v zákoně Arcadia a Honoria z r. 335 (BA CTh XIV, 1, 1) a jinde.

Jenom drobné a sotva významné výjimky byly možné: podle Gaia a Paula se z otrokyně, která byla dříve svobodná a počala z legitimního svazku, rodil člověk svobodný (BA Gai, IV, 9; BA Paul. II, 25, 2).⁶²⁾ Také v případě, že otrokyně v době těhotenství nabyla svobody, potom ji však ztratila a porodila opět jako otrokyně, bylo dítě svobodné (BA Paul. II, 25, 3).⁶³⁾

Vedle těchto netypických výjimek klasického práva římského připouští však Alarichova kodifikace i některé výjimky další. Nacházíme je vesměs v nejmladších vrstvách zákonného materiálu Breviaria, v posttheodosiánských novelách a v interpretaci. Tyto výjimky, byť i jenom docela drobné, svědčí o tom, že zákonodárství a právníká literatura (a zřejmě i praxe) pozdní doby císařské nevycházely přece jenom vždycky striktně ze zásad práva klasického, ale že byly aplikovány i principy jiné.

Tak ve výťahu, který byl Alarichem pořízen z theodosiánského kodexu, je uveden v 6. titulu IX. knihy text zákona císaře Konstantina z r. 326. Je v něm pod trestní sankcí zakazováno soužití svobodných žen s otroky. Ženě i otrokovi hrozí trest smrti, dítě, které se ze svazku narodí, má však zůstatí svobodným.⁶⁴⁾ Jde o aplikaci zásady klasického práva: svazek nebyl legitimní, matka byl v době porodu svobodná, svobodné bude tedy i dítě.

Interpretace, kterou později byl zákon opatřen, parafrázuje v hrubých rysech jeho obsah, pasáž o postavení dítěte však vynechává.⁶⁵⁾ Proč se tak stalo? Považoval autor interpretace za zbytečné opakovati pravidlo dobře známé anebo snad se závěrem nesouhlasil?

Druhá domněnka je pravda. V interpretaci, která je připojena k jinému zákonu Konstantinovu (BA CTh IV, 8, 3), používá totiž autor argumentace, která je se zásadami klasického práva v rozporu.

BA CTh, IV, 8, 3 upravuje problém vydržení svobody a na samém zá-

⁶²⁾ BA Paul II, 25, 2: *„Si libera conceperit et ancilla facta peperit, liberum parit...“*

⁶³⁾ L. c.: *„Si ancilla conceperit et medio tempore manumissa sit, rursus facta ancilla peperit, liberum parit...“*

⁶⁴⁾ L. c.: *„Si qua cum servo occulte rem habere detegitur, capitali sententiae subiugetur, tradendo ignibus verberone... Filii etiam, quos ex hac coniunctione habuerit... in nuda permaneant libertate...“*

⁶⁵⁾ Srovnej texty originální normy a interpretace na str. 180 Haenelova vydání.

věru opakuje dobře známou zásadu: „*Iure enim communi maternam conditionem natum sequi necesse est ita ut, etsi herilem lectulum ancilla adscenderit, non liberorum domino sed servorum partum suscipiat*“. Dítě otrokyně zůstane otrokem, byť i otcem byl její vlastní pán. Z textu, který citovanému místu předchází, je zřejmé, že i tady se aplikuje starý klasický princip.

Autor interpretace však rozumí místu jinak. Dítě bude nesvobodné proto, že status matky je nižší než status otce a právě nižší status je pro něho rozhodující. Aby rozvinul svoji myšlenku, připojuje epitomator jeden konkrétní případ navíc (v textu Konstantinově se o něm vůbec nemluví): dítě propuštěnky, která počala z otroka, bude otrokem „*quia ad inferiorem personam vadit origo*“. Byla-li při řešení právního postavení dítěte, jež se narodilo z otrokyně a jejího pána shodou okolností různá jenom argumentace, je v případě propuštěnky již samo řešení v rozporu s klasickým právem: dítě propuštěnky by musilo mít status libertina.

Do rozporu se autor interpretace dostal zřejmě i při výkladu svrchu citovaného zákona Konstantinova: dítě otroka a svobodné ženy nemohlo podle jeho názoru být svobodným, jak konstituce uváděla, ale otrokem. Proto kritickou pasáž zákona raději vynechal.

S aplikací zásady „*ad inferiorem personam vadit origo*“ se však nesetkáváme jen v interpretaci. Užívá ji i jedna z novel císaře Valentiniana (BA Nov. Val. IX, 6 a interpretace): ingenua, která žije s otrokem nebo kolonem, porodí, nebyla-li pánem svého muže varována, děti — kolony, byla-li varována, otroky. V novele Valentianově jde o mimořádný případ (ingenua, o které se mluví, je zchudlá žena, která z nouze vyhledala útočiště u vlastníka otroků a kolonů a na jeho pozemcích se usadila) a ustanovení o postavení dětí je patrně jen výjimečné; jeho základem je však nepochybně stejná myšlenka, jaká vedla autora interpretace výše citovaných zákonů Konstantinových.

Jak vysvětliti skutečnost, že zásada „*ad inferiorem personam vadit origo*“ pronikala do římského poklasického práva a vytlačovala postupně principy starší?

Především: aplikace zásady rozšiřovala okruh případů, kdy se rodilo dítě nesvobodné a napomáhala tak k získání většího počtu otrockých pracovních sil.

Za druhé: „*ad inferiorem personam vadit origo*“ bylo pravidlo, podle kterého posuzovali status dětí Germáni, dobře je znali i Visigoti.⁶⁶⁾ Je možné, že již poklasické právo římské podléhalo v tomto směru germánským vlivům.

3. *Revocatio in servitute* je v Alarichově kodifikaci upravena dvěma

⁶⁶⁾ PWRE — heslo „*colonatus*“ (IV—1, col. 498) — SEECK; DAHN, Könige der Germanen VI, str. 187, pozn. 6; CH. VERLINDEN, o.c., str. 335—337; M. HELENO, o.c. str. 66.

konstitucemi. Konstantinovým zákonem z r. 332 a Valentinianovou novelou z r. 447 (Ba CTh IV, 10, 1; Ba Nov. Va. VI, 1).

Konstantinův zákon stanoví, že propuštěnci, kteří se zprotiví patronovi (*si quadam iactantia vel contumacia cervices erexerint*) nebo ho urazí, byť i lehce (*aut levis offensae contraxerint culpam*), budou znovu zotročeni.

Interpretace normy důvody revokace zeslabila: vypustila „lehkou urážku“ a parafrázovala místo obecněji: ...*si ...superbire coeperit aut patronum... laeserit... in servitium revocetur*.

Možnost revokace omezila dále novela Valentinianova. Odepřela dědicům patrona právo volati zpět do otroctví propuštěnce svých předchůdců (*heres ...nullamque contra ingratos habeant actionem*) a pro urážky jim povolila jenom žaloby jako proti ostatním svobodným pachatelům (*ad coercendos iniuriarum reos utantur iure communi*). K ochraně propuštěnců před zvůli patronů užívalo se patrně i Konstantinova zákona, který uvádí Breviarium v titulu „*De liberali causa*“ (BA CTh IV, 8, 1).

Revocatio nebyla nijak významnou formou získávání otroků. Jejím účelem byla především ochrana omezeného právního panství patrona nad osobou, která byla propuštěna na svobodu.

4. Otroctví vznikalo ze zákonem speciálně stanovených důvodů.

Tak ten, kdo se s vědomím otce, matky nebo pána ujal pohozeného dítěte a je vychoval, měl volnost podržeti je buď jako svobodné nebo jako otroka (BA CTh V, 7, 1 a int.). Podobného charakteru je i ustanovení, které v Breviaru po tomto zákoně následuje (BA CTh V, 7, 2 a int.): připouští zotročení dítěte — libertina, které bylo odloženo patronem.

Otroctví mohlo někdy vzniknouti i prodejem svobodných lidí. Podle starších zákonů Konstantina nebylo vyloučeno, aby vzniklo otroctví trvalé (uznávalo se promlčení svobody — tak typicky Int. ad BA CTh IV, 8, 2: ...*intra tempora legibus constituta, proferant actiones...*, *priusquam triginta annorum praeiudicio teneatur...*), novější zákony připouštěly však obvyčejně jenom zotročení dočasné (BA CTh III, 3, 1 a int.), resp. prodej pod sankcí vůbec zakazovaly (BA Nov. Val. XI.).

Zvláštním důvodem vzniku dočasného otroctví byl podle zákona císařů Honoria a Theodosia z r. 409 výkup z nepřátelského zajetí. Vykoupený byl povinen zaplatiti kupci cenu, za kterou byl osvobozen; neměl-li peněz, stal se na 5 let otrokem kupce (BA CTh V, 5, 2 a int.). Originální text mluví o službě neurčitě: „...*decet redemptos... labore, obsequio vel opere quinquenni vicem referre beneficii...*“, interpretace říká přímo: „...*quiquennio serviat captivus emptori et post quinquennium sine pretio ingenuitati raddatur...*“.

Jako zvláštní důvod vzniku otroctví je konečně možno uvést trestání uprchlého kolona.

Podle Konstantinova zákona z r. 332 a připojené interpretace měl být

zotročením trestán kolon, který utekl a chtěl žít jako svobodný (Int. ad. l.c.: „*ipse vero (kolon), qui noluit esse, quod natus est, in servitium redigatur.*“ BA CTh V, 9, 1).

5. *Servitus poenae*. Byl-li pachatel trestného činu odsouzen *in metallum* nebo *in opus publicum* stával se dočasně nebo trvale otrokem. Ne ovšem otrokem osoby soukromé, ale otrokem státním. Zvláštností bylo, že *metallum* a *opus publicum* byly ukládány pravidelně jenom otrokům a osobám nízkého postavení (tzv. *humiliores*), tedy osobám, jež obvykle již žily ve volnější nebo přísnější formě závislosti.⁶⁷⁾ Pro rozmnožení řad nesvobodných měla *servitus poenae* patrně význam jenom nevelký.

V Alarichově kodifikaci je trest nucených prací v dolech a nucených veřejných službách uváděn hlavně ve výtahu pořízeném z Paula (BA Paul. V, 3, 5; V, 48; 20; V, 27, 1; 6—9; IV, 24, 2; III, 6, 2 atd.), ojedinele u Gaia (VI, 1) a v císařských konstitucích (BA CTh II, 14, 1; IX, 7, 3). Poklasické právo římské dávalo zřejmě přednost trestům tělesným (popravě, mrzačení), majetkovým a vypovězení ze země. Z visigotských pramenů není známo, jakou formou byly tresty realizovány. Pracovali-li odsouzenci v dolech, které patřily státu, či byli-li prodáváni soukromým důlním podnikatelům, nevíme.

Tolik o důvodech vzniku otroctví podle kodifikace Alarichovy. Jenom malou poznámku ještě závěrem. Stejně jako římské klasické a poklasické právo nepřipouštělo ani *Breviarium* zotročení svobodného člověka pro dluhy. Dlužník ručil věřiteli jenom svým majetkem, ne však svou osobou.⁶⁸⁾

Otroci římských provinciálů tvořili ve visigotském státě právně jednotnou kategorii obyvatelstva. *Breviarium* nezná privilegované skupiny nesvobodných. Otroek mohl mít různou cenu (podle své kvalifikace, hospodářské upotřebitelnosti apod.), mohl mít vyšší nebo nižší postavení ve společnosti — před zákonem byl však každý koneckonců jenom bezprávným objektem práv.⁶⁹⁾ Rozlišování skupin otroků městských a venkovských na tomto principu málo měnilo. Právní normy regulovaly jenom dispoziční volnost pána odlišně (u venkovských otroků ji omezovaly).

Privilegovanou kategorii tvořili v Římě otroci státní. *Breviarium* sice převzalo některá ustanovení, která se jich týkají⁷⁰⁾ zdá se však, že ve visigotském státě neměly tyto zákony žádný význam. Státní otroci patřili králi, nežili podle římského, ale podle visigotského práva a jejich právní postavení bylo docela zvláštní.^{70a)}

⁶⁷⁾ MOMMSEN, Römische Strafrecht, str. 949—955.

⁶⁸⁾ HEYROVSKÝ, o.c., str. 129—130; CONRAT, Breviarium Alaricianum, str. 518 až 520. Teprve vlivem germánských práv se zotročení pro dluhy stalo hlavním pramenem otroctví v barbarských státech.

⁶⁹⁾ CONRAT, o.c., str. 39—42.

⁷⁰⁾ BA Paul V, 15, 2; BA CTh II, 1, 1; II, 1, 5; II, 1, 11.

^{70a)} DAHN, Könige der Germanen VI, str. 203—205.

Mezi otroky soukromými nebylo rozdílů. Byli podrobeni moci pána a považováni za součást jeho majetku, stejně jako dobytek, pozemky, domy a podobně.

Pán s otroky volně nakládal. Breviarium obsahuje čtená místa, která upravují prodej otroků, jejich darování, dání do zástavy, do usufruktu, půjčení, odkaz apod. Jsou to vesměs normy klasického otrokářského práva římského, které v těchto souvislostech Alarich recipoval.

Exploatace nesvobodné pracovní síly měla tři hlavní formy.

Otroci

1. byli zaměstnáni jako osobní služebníci pána,
2. provozovali řemeslo,
3. pracovali v zemědělství a to buď jako rolníci nebo jako dohlížitelé, správci panských statků.

Pokud jde o skupinu prvou, o otroky-služebníky, uvádí Breviarium jenom velmi málo. Z Paulovy sentence (BA Paul. III, 9, 54) se dovídáme, že se jim souhrnně říkalo *servi amanuenses* (podle interpretace (*servi*) „*qui ad manum serviunt*“),⁷¹⁾ z Paulova komentáře k senatuskonsultu Silaniovu je potom možno usuzovati, že tito otroci bydlili obyčejně v pánově domě, doprovázeli ho na cestách a byli mu vůbec stále nablízku.⁷²⁾ Jinak měli při správě domu nejružnější úkoly a podle toho se potom rozlišovali: *obsonatores* (nákupčí pro kuchyni), *coqui*, *cubicularii*, *cellarii*, *lectiarii*, *arcarii*, *stabularii* atd. (BA Paul. III, 9, 55, 56; III, 9, 42).

Hospodářský význam této kategorie otroků nebyl veliký a právní normy si jí proto zvláště nevšímají. Netřeba pochybovati o tom, že právě v oblasti vztahů pána k jeho osobnímu služebníkovu se nejdéle udržovaly staré otrokářské představy o poměru vlastníka k bezprávnému otroku. Naprostá nesamostatnost a závislost nesvobodného, denní bezprostřední osobní styk s pánem, přitom styk soukromý, neveřejný a nekontrolovatelný, byly hlavní příčinou toho, že postavení otroků-služebníků bylo těžší a nejistější, než postavení ostatních skupin.

S otroky-řemeslníky se v normách Alarichovy kodifikace setkáváme častěji. Říká se jim obyčejně *artifices*⁷³⁾ a pracují ve městech i na venkovských statcích pána. Zvláště jsou uváděni např. *fabri ferrarii*, *tignarii*, *vestiarii*, *tonsares*, *placentarii*, *pistores* (BA Paul. III, 9, 34, 42, 48, 56), „*ancillae, quae vestimenta rusticis faciunt*“ (BA Paul. III, 9, 21) atd.

Kvalifikace řemeslníka zvyšovala hodnotu otroka (BA Paul. II, 18, 3; BA CTh IV, 9, 1) a majitelé nesvobodných měli proto zájem na tom, aby se otroci nějakému řemeslu vyučili (BA Paul. III, 9, 36 a interpretace).

⁷¹⁾ „*Servis amanuensibus legatis, omnes, qui ex conversatione urbana et in ministerio fuerint, debentur: nisi ex his aliqui perpetuo ad opus rusticum transferantur.*“

⁷²⁾ BA Paul III, 7, 3; 6; 8.

⁷³⁾ BA Paul III, 9, 34; II, 18, 3; III, 9, 36; III, 9, 42; BA CTh IV, 9, 1.

Ve srovnání s domácími otroky měl otrok-řemeslník postavení volnější. Měl větší hodnotu, také jeho hospodářská závislost na pánovi nebyla obvykle bezprostřední: řemeslo provozoval zpravidla formou pekulia.

Nejvíce otroků zaměstnávalo nesporně zemědělství. V souvislosti s tím, jak se za pozdního císařství rozpadal vnitřní trh, jak upadala města, obchodní podnikání a řemeslnická produkce, zvyšoval se význam zemědělské výroby a tím i význam pracovních sil tohoto odvětví. V dobách římské republiky a ještě v prvních stoletích císařství bylo mezi zemědělskými výrobci nemálo lidí svobodných, drobných římských sedláků. Ve 4. a 5. století n.l. však již svobodní skoro úplně vymizeli a na polích pracovali převážně polosvobodní a otroci.

Vznikem visigotského státu se na těchto poměrech mnoho nezměnilo. Bohatí římské provincie podrželi i nadále velké komplexy půdy (areály odstoupené Germánům v průměru valnou újmu neznamenal⁷⁴⁾ a stejně jako dříve je obhospodařovali hlavně prostřednictvím svých nesvobodných lidí.

Tato situace se odráží i v normách Breviaria. Řada jich mluví přímo o otrocích-zemědělci (např. *servi aratores*, *servi cultores* v BA CTh II, 30, 1 a interpretace), valná většina je potom sice formulována obecně a neurčitě, při bližším rozboru však nevzniknou pochyby o tom, že zákonodárce všude tam, kde mluví o otrocích, má na mysli obvykle nesvobodné na poli pracující, otroky-rolníky. Je to zřejmé ze všech těch zákonů, kde otrok je jmenován spolu s kolonem (kolon byl zemědělcem par excellence), z konkrétních podmínek, ve kterých normy otroka uvádějí, z charakteru deliktů, které nesvobodný může spáchat atd. atd.

Stejně jako v posledních stoletích existence západořímského impéria, byl i ve visigotském státě otrok-zemědělec vykořisťován svým pánem obvykle nepřímo, formou pekulia.⁷⁵⁾ Areál velkostatku se rozděloval na drobnější údíly a tyto dávány do správy nesvobodným. Juristicky zůstávala půda nadále v majetku pána, pánovi patřilo i všechno to, co otrok vypěstoval nebo jinak z pozemků získal. Vydělením pekulia nabýval však nesvobodný jistou samostatnost, dostával se z bezprostřední kontroly svého pána a otevírala se mu možnost zlepšiti alespoň do určité míry své postavení.

Pekulium byla forma, jež měla zvýšiti otrokův zájem na práci, zlepšiti produktivitu jeho výkonů a překonati tak stagnaci, podmíněnou klasickými formami otrokářské výroby (systémem latifundiálním).

Setkáváme se s ní proto často již ve spisech klasické jurisprudence římské, stále hojněji potom v zákonodárství pozdního císařství.

⁷⁴⁾ E. PÉREZ PUJOL, *Historia de las instituciones sociales de la España Goda*, Valencia 1896, IV, str. 156.

⁷⁵⁾ E. STEIN, o.c., str. 27—28; 514; E. M. ŠTAJERMAN, *Rabstvo v III—IV vv. n. e. v zapadnych provincijach Rimskoj imperii*, VDI 1951/2, str. 84 a násl.

Breviarium Alaricianum pekulium u valné většiny nesvobodných prostě předpokládá. Lze tak usuzovat již z formulace některých míst (např. BA Paul. I, 4, 5; BA CTh II, 32, 1; 8, 3; BA Nov. Val. XII, 6 atd.),⁷⁶⁾ hlavně však ze skutečnosti, že velmi mnoho právních norem (a jsou to charakteristicky právě nejmladší normy kodifikace — interpretace, zákony z Theodosiova kodexu a novely posttheodosiánské) přestalo prakticky rozlišovat mezi kolonem a otrokem: postavení obou kategorií, původně výrazně odlišné, bylo již v 5. století považováno za stejné a pokud se ještě objevovaly rozdíly, tedy jenom formální.⁷⁷⁾

Kolon pracoval na pozemcích, které mu byly statkářem dány do užívání, otrok měl své pekulium. Od počátku 4. století byl kolon k pozemku připoután, také dispoziční volnost pána venkovského otroka byla postupně omezována: poklasické právo římské považovalo otroka za inventář pozemku a nakládalo s ním jako s věcí nemovitou.⁷⁸⁾

Vydělením pekulia se hospodářská závislost otroka do určité míry zeslabovala. U kolonů naopak: původně nezávislé postavení se postupem doby tlakem otrokářské státní nadstavby (zejména tlakem daňovým) změnilo v polozávislé. Mezi svobodným a kolonem se otevírala stále hlubší propast, rozdíly v právním postavení otroků a kolonů se stíraly.⁷⁹⁾

Již na přelomu 4. a 5. stol. bylo v konstituci císařů Arcadia a Honoria definováno postavení kolonů takto: „(Coloni)... *paene est ut quadam servitute dediti videantur.*“ (CJ XI, 50, 2). V pozdějším zákonodárství tato tendence dále sílila.

Jejím materiálním základem bylo zvláštní postavení otroka a kolona v procesu zemědělské výroby, nový poměr bezprostředního producenta k majiteli výrobních prostředků.

U otroka byl poměr zakládán vydělením pekulia. Otrok začal hospodařit ve „vlastní dílně“ (řemeslnické pekulium) nebo na „vlastním pozemku“ (rolnické pekulium), sám vedl správu, sám podstupoval jednání, jež v zájmu prosperity pekulia bylo třeba uzavřít, z vlastní vůle plnil kontrahované závazky, resp. vymáhal dluhy atd.⁸⁰⁾ Zprvu se všechno dalo jenom *via facti* (pekulium patřilo pánovi, otrok nebyl k právnímu jednání vůbec způsobilý, z vůle pána mohl býti pekuliární poměr kdykoliv zrušen), velmi záhy je však možno pozorovati, jak faktická hospodářská samostatnost otroka, ekonomickou nutností dalšího rozvoje výrobních sil podminěná,

⁷⁶⁾ BA Nov. Val. XII, 6: „*Originarii sane vel servi, qui... ad ecclesiasticum se ordinem transtulerunt, exceptis episcopis et presbyteris ad dominorum iura redeant... ita ut huius conditionis diaconus domino pro se vicarium reddat, omni pariter peculio restituto.*“

⁷⁷⁾ Viz dále str. 42—47.

⁷⁸⁾ PWRE, IV—1, col. 499—500 (SEECK).

⁷⁹⁾ PÉREZ PUJOL, o.c. IV., str. 153—167; 168—172; PWRE, IV—1, col. 507 a násl.

⁸⁰⁾ SILVIO PEROZZI, Istituzioni di diritto Romano I, Roma 1928, str. 224—228 (II peculio); GIRARD, o.c., str. 107—108.

začala působit i na právní úpravu postavení osob nesvobodných. Některé zásady otrokářského práva byly ve 2. a 3. století prolamovány výjimkami.

S jednáním otroka spojovalo již klasické a hlavně potom poklasické právo římské daleko častěji právní důsledky, nežli tomu bývalo v době republiky a počátků císařství: stoupl význam naturálních obligací, zvláštním systémem žalob byly chráněny zájmy pána, který svěřil svému otroku do správy část majetku: za závazky, které nesvobodný kontrahoval, neodpovídal pán neomezeně, ale jenom do výše hodnoty pekulia (*actiones adiectitiae qualitatis*).⁸¹⁾

Ve 2. stol. zasáhl císař Antoninus Pius do vzájemného vztahu pána a otroka a zeslabil zákazem svévolného zabíjení nesvobodných i právní závislost otroka na otrokáři.⁸²⁾ Později počaly býti právem respektovány i rodinné svazky nesvobodných.⁸³⁾ Zákony 4. a 5. století již běžně mluví o jejich rodinách a agnátských vztazích. V soudní praxi pozdního císařství římského se vytvořily i pevnější zásady trestní odpovědnosti otroka: byl rozmnožen počet deliktů, stíhaných státními orgány, veřejnou mocí.⁸⁴⁾ Situace nesvobodných ulehčovalo i právo asylu institucím katolické církve ve 4. a 5. stol. vydatně přiznáváné.⁸⁵⁾

V systému otrokářského práva byla ovšem všechna tato opatření spíše výjimkami.

Hospodářský vývoj sice vyžadoval uvolnění právního postavení bezprostředního producenta, politická krize římské společnosti však vládnoucí třídu nutila, aby v zájmu uchování svého panství držela právě nesvobodné a potlačované obyvatelstvo co nejpevněji na uzdě. Došlo-li přesto v systému římského otrokářského práva k revizi některých principů, byla prováděna jenom v detailech, nad to ještě nedůsledně, polovičatě a neúplně. Novoty se připouštěly jen mimořádně, staré zásady byly naproti tomu jako neotřesitelný základ horlivě obhajovány.

V takové podobě přešla potom úprava právního postavení otroků, propuštěnců a kolonů i do Breviaria. Jednotlivé normy sice předpokládají jistou hospodářskou samostatnost a nezávislost bezprostředního producenta, jenom nejistě a váhavě s ní však spojují i odpovídající nezávislost politickou, konkrétně právní.

Jak jsme již výše uvedli, míval otrok římského občana visigotského státu pravidelně pekulium, typicky pekulium pozemkové.

⁸¹⁾ PEROZZI, o. c., str. 215—223; GIRARD, o. c., str. 707 a násl.

⁸²⁾ Gai Inst. I, 52—53; o ochraně otroků slyšíme i dříve, zejména za vlády Claudia a Hadriána (cf. FR. SCHAUB, Studien zur Geschichte der Sklaverei im Frühmittelalter, Berlin 1913, str. 16—18.)

⁸³⁾ Srovnej pozn. 99 a 100; SCHAUB, o. c., str. 17.

⁸⁴⁾ BA Gai III, 1; JACQUES ELLUL, Histoire des Institutions, Paris 1955, str. 575—577.

⁸⁵⁾ KARL VOIGT, Staat und Kirche von Konstantin dem Grossen bis zum Ende der Karolinger, Stuttgart 1936, str. 63 a násl.

Vedl samostatně jeho správu, hospodařil jakoby na vlastním statku.

Za delikty nesvobodného odpovídal jeho majitel (BA Paul. II, 32, 11; 12; 27 a další),⁸⁶⁾ odpovědnost za jednání kontraktní byla upravena systémem adjektivních žalob. Do Breviaria byly převzaty tyto: *actio quod iussu* (BA Paul. I, 4, 6; BA CTh II, 31, 1), *actio de in rem verso* (BA Paul. II, 9, 1) a *actio institoria* (BA Paul. II, 8, 1; 2). *Actio de peculio* je uváděna s modifikací, kterou r. 422 zavedla konstituce císařů Honoria a Theodosia. Protože je to modifikace příznačná pro vývoj instituce otroctví v 5. a 6. století, krátce o ní pojednáme.

Pokud existovalo užší spojení pána s otrokem, na pekuliu hospodařícím, platila zásada, že pán odpovídá za otrokovy závazky do výše hodnoty pekulia.⁸⁷⁾ Jak se však postupem doby svazek *via facti* stále více uvolňoval a pán ztrácel přehled o jednání otroka (často ani nevěděl, jak velké pekulium vůbec má), jevílo se přičítání i této omezené odpovědnosti nespravedlivým a zájmům vlastníka škodlivým. Konstituce Honoria a Theodosia proto ručení vlastníka zrušila. Pán nebyl napříště vůbec vázán (int. ad l.c.: „*Nullus dominum ad reddendum debitum, sicut hucusque fiebat, adstringat...*“) a věřitelé mohli nastupovati jen na otroka. Měl-li otrok vyrovnány všechny závazky vůči svému pánu, směl věřitelům plniti z hodnot pekulia, nestáčílo-li pekulium, ztráceli věřitelé pohledávky. Majitele otroka žalovati nemohli (BA CTh II, 31, 1; II, 32, 1).⁸⁸⁾

Actiones adiectitiae qualitatis předpokládají vždycky jistou samostatnou činnost osoby podrobené cizí moci. Je to typicky vedení pekulia, mohou to býti však i formy jiné.⁸⁹⁾ V Breviariu se na mnoha místech setkáváme např. s tím, že otrok je dosazen pánem jako správce celého majetku, jindy jako správce jenom jednotlivého statku, jindy prostě zastupuje pána v době jeho nepřítomnosti nebo zaneprázdnění apod.⁹⁰⁾ Je pochopitelné, že takové pověření nebo zmocnění uvolňovalo postavení nesvobodného ještě daleko více, než prostá správa pekulia. Faktickou cestou stávali se takoví — jak prameny říkají — *actores, ordinatores, rationales, procuratores*⁹¹⁾ privilegovanou vrstvou nesvobodných.

⁸⁶⁾ BA Paul II, 32, 27: „*Servus, qui in fuga est, a domino quidem possidetur, sed dominus furti actione eius nomine non tenetur: quia eum in potestate non habet.*“

⁸⁷⁾ BA Paul I, 4, 5; HEYROVSKÝ, o. c., str. 901 a násl.

⁸⁸⁾ Int. ad BA CTh II, 31, 1: „*Nullus dominum ad reddendum debitum, sicut hucusque fiebat, adstringat, nisi servo suo vel actori pecuniam rogante domino praestitisse convicerit. Et ideo si quis servo, colono, conductori, procuratori vel actori pecuniam non rogante domino dederit, sciat, dominos terrarum propter hoc debitum nullatenus posse teneri; sed qui non rogante domino pecuniam talibus personis crediderit aut fideiussores non acceperint, ea, quae commodata sunt, se noverint perdituros, nec a domino posse reposci.*“

⁸⁹⁾ HEYROVSKÝ, o. c. str. 827 a násl. (*actio exercitoria, actio institoria, actio utilis ad exemplum institoriae*)

⁹⁰⁾ BA CTh IV, 20, 1; II, 31, 1; IX, 22, 1, X, 3, 1; 2; BA Paul II, 8, 1, 2; II, 9, 1; II, 9, 32 a místa další.

⁹¹⁾ Srovnej texty citované v předchozí poznámce.

Pravomoc pána nad otrokem nebyla podle Breviaria neomezená. Otrok se sice považoval za věc, za kus pánova majetku, s kterým bylo možno volně nakládati, který mohl být prodán, darován či jinak zeizen, jehož pracovní síla mohla být libovolně vykořisťována — svévolné zabití otroka pánem však již dovoleno nebylo a majitel mohl být za usmrcení nesvobodného volán k odpovědnosti. Alarich cituje v této souvislosti dvě významné normy římského práva. Je to jednak r. 326 vydaná konstituce císaře Konstantina („*De emendatione servorum*“ BA CTh IX, 9, 1 a interpretace), jednak interpretace slavného místa Gaiových Institucí (Gai I 52—53), kde je komentován zákon Antonina Pia (BA Gai III, 1).

Podle interpretace konstituce Konstantinovy platilo: „*Si servus, dum culpam dominus vindicat, mortuus fuerit, dominus culpa homicidii non tenetur, qui tunc homicidii reus est, si occidere voluisse convincitur. Nam emendatis non vocatur ad crimen.*“ Vědomě nesmí pán otroka usmrtit. Stane-li se však, že otrok zemře, když jej majitel trestá za spáchání nedovoleného činu, není pán odpověden. V duchu Konstantinovy konstituce je interpretován i Gaius⁹²): pán může otroky trestati („...*distringendi in servos dominis pro sua potestate permittitur*;“), svévolně usmrtiti je však již nesmí („*occident tamen servos suos domini licentiam non habebunt*...“). Jenom náhodné zabití při výkonu trestu nezavazuje (pokračování předchozí věty: „...*nisi forte servus, dum pro culpa modo caeditur, casu moriatur.*“).

Obě citovaná místa si — jak vidíme — odpovídají. Popírají starobylé otrokářské *ius vitae necisque* a připouštějí jenom kárnou pravomoc pána nad otrokem.

Nabízí se otázka, jak široké hranice tato pravomoc měla, nebo — jinak řečeno — kdy, při jakém provinění otroka mohlo jí být použito. Text Konstantinova zákona a jeho interpretace jsou formulovány obecně a nedávají uspokojivé odpovědi.

Interpretace Gaia se vyjadřuje určitěji: pán trestá otroka jen tehdy, jedná-li se o lehčí trestný čin, o čin, který není stíhán smrtí. Jinak přísluší potrestání veřejnému orgánu, soudu. „*Nam si servus dignum morte crimen admiserit, iis iudicibus, quibus publici officii potestas commissa est, tradendus est, ut pro suo crimine puniatur.*“ (Pokračování výše citovaného místa.) Ve srovnání s principy klasického římského trestního práva, které připouštěly zásahy veřejné moci do poměru pána k vlastnímu otrokovi jenom výjimečně, omezuje interpretace Gaia kárnou pravomoc majitele moci již dosti pronikavě.

⁹²) Originální text Gai Inst. I, 53 zní takto: „*Sed hoc tempore neque civibus Romanis nec ullis aliis hominibus, qui sub imperio populi Romani sunt, licet supra modum et sine causa in servos suos saevire; nam ex constitutione sacratissimi imperatoris Antonini qui sine causa servum suum occiderit non minus teneri iubetur, quam qui alienum servum occiderit. Sed et maior quoque asperitas dominorum per eiusdem principis constitutionem coercetur.*“

Nelze říci, jaký praktický význam měl Konstantinův zákon a citované místo interpretace Gaia v denním životě římského obyvatelstva visigotského státu. Zdá se však, že nevelký. Zasahovati do poměru pána a otroka nebylo snadné, protože šlo o vzájemné vztahy těžko zjistitelné, nadto potom o politický vztah příslušníka vládnoucí třídy k člověku porobenému, potlačovanému. Nepřekvapí proto, zjistíme-li, že ještě v polovině 7. století bylo svévolné a bezdůvodné zabíjení otroků zjevem běžným, a to dokonce i mezi katolickým duchovenstvem.⁹³⁾

Došlo-li k veřejnému trestání otroka, aplikovaly se pravidelně — jak to již sama povaha veřejně stíhaného zločinu napovídá — tresty nejtěžší. Podle Breviaria to byl nejčastěji trest smrti (upálením, stětím, ukřižováním (?), předhozením dravé zvěři (?)⁹⁴⁾, praktikovaly se i tresty tělesné (tady zejména bití důtkami) a mrzačící.⁹⁵⁾ O formách, jakými trestal otroka jeho pán, víme jenom málo. Bylo to hlavně bití, spoutání řetězy, vypálení znamení apod.⁹⁶⁾ V zastoupení pána mohli soukromý trest vykonávat i otroci, kteří jim byli pověřeni správou majetku (*actores*), ev. osoby, kterým byl otrok půjčen, pronajat, dán do usufructu apod.⁹⁷⁾

Zákazem zabíjet vlastní otroky (nejprve bezdůvodně, později vůbec vědomě) a pevnějším vymezením okruhu soukromé trestní pravomoci pána a trestní pravomoci státní, bylo právní postavení nesvobodných poněkud upevněno. Otrokům se přiznávala jistá (minimální) právní subjektivita: vůči svému pánu (a pochopitelně i vůči ostatním lidem) měli „právo“ na vlastní život.

Podle poklasických norem římských se přiznávala otrokům i některá práva v oblasti vztahů rodinných. Kdybychom chtěli na základě norem, recipovaných Breviariem, formulovati tato oprávnění pozitivně, řekli bychom, že otrok měl „právo“ nebýti oddělován od své manželky a dětí.

Klasické právo římské, jak známo, nepovažovalo soužití otroka s otrokyní za manželství. Mluvilo o kontuberniu, jež bylo pouhým faktickým poměrem, z něhož nevznikaly žádné právní skutečnosti.⁹⁸⁾ První právní sankce dostalo kontubernium až za Konstantina. Soužití otroků nebylo sice ani tehdy považováno za řádné manželství, pánům se však zakazovalo kontubernia svévolně rozlučovati. Muž nesměl býti oddělován od ženy, rodiče od dětí. Příbuzenské svazky (*agnatio servorum!*) měly být respektovány (CTh II, 25, 1).⁹⁹⁾

⁹³⁾ Příklad z visigotského státu: *Concilium Emeritense*, c. 15.

⁹⁴⁾ BA Paul V, 4, 18; V, 23, 4; V, 24, 1; V, 25, 1; V, 26, 1; V, 27, 1; V, 19, 2; CONRAT, *Breviarium Alaricianum*, str. 635—638; DAHN, *Westgotische Studien*, str. 173—174.

⁹⁵⁾ BA Paul V, 4, 20; V, 20, 1; BA CTh VIII, 1, 1 a interpretace; BA Gai 1, 3 aj.

⁹⁶⁾ BA Paul IV, 11, 5; 7; 8; 3; BA CTh IX, 9, 1 a interpretace.

⁹⁷⁾ BA Paul IV, 11, 8; III, 9, 7.

⁹⁸⁾ PEROZZI, o. c., str. 200 a násl.

⁹⁹⁾ L. c.: „*In Sardinia fundis patrimonialibus vel emphyteuticariis per diversos nunc dominos distributis, oportuit sic possessionum fieri divisiones, ut integra apud possessorem unumque servorum agnatio permaneret. Quis enim ferat, liberos a parentibus, a fratribus sorores, a viris coniuges segregari?*...“; W. SEYFARTH, *Soziale Fragen der spätromischen Kaiserzeit im Spiegel des Theodosianus*, Berlin 1963, str. 140 a násl.

Breviarium Alaricianum stojí na stejném stanovisku. Interpretace k citovanému zákonu Konstantina (BA CTh II, 25, 1) říká: „*In divisione patrimoniorum... observari specialiter debet, ut quia iniustum est, filios a parentibus vel uxores a maritis, quum ad quemcunque possessin pervenerit fuerint, id est uxor cum filiis et marito suo, datis vicariis, ad unum debeant pertinere, cui fuerit commutace, quod sollicitudo ordinatorum debet specialiter custodire, ut separatio fieri omnino non possit.*“ Dojde-li k rozdělování statku mezi několik osob, je třeba dbáti toho, aby otroci a jejich ženy (resp. děti) nepřipadly různým vlastníkům, ale vždy pánu jedinému. Je toho možno dosáhnouti cestou směny: vlastník otroka — manžela dá za otrokyni a její děti otroky náhradní (*mancipia vicaria*).

Stejný postup přikazuje v Breviaru řada míst dalších. Tak BA CTh IV, 8, 3 (Konstantinův zákon z r. 331 a jeho interpretace),¹⁰⁰⁾ BA CTh V, 8, 1; V 10, 1 (konstituce Honoria a Theodosia z r. 419: jedná se o kolony, postup je však charakteristický i pro otroky¹⁰¹⁾), dále Valentinianova novela z r. 451 (BA Nov. Val. IX, 2: „*Quem casum iubemus vicariorum compensatione finire, ne quod impium est, filii a parentibus dividantur*“) aj.

Jedná-li se v těchto případech opravdu o práva otroků, je ovšem velmi problematické. Je to ostatně problematické i pokud jde o výše uvedený zákaz svévolného zabíjení nesvobodných.

Pánovi je sice stanovena povinnost, je omezena jeho svoboda v nakládání s otrokem, otrokovi však není přiznáno právo této povinnosti odpovídající. Nesmí vznést svůj nárok na soudě, za žádných okolností nemůže svého pána žalovati, není mu dovoleno ani proti pánovi svědčiti.

Breviarium Alaricianum tyto zákazy vždy znovu a znovu opakuje. Cituje řadu Paulových sentencí (BA Paul. I, 12, 3 (4); II, 18, 9; V, 15, 3; 8, 17, 3; V, 18, 4, 5, 6, 7, 8¹⁰²⁾) a zákonů z Theodosiova kodexu (BA CTh IV, 10, 2 IX, 3, 1: 2; 3; X, 5, 5;¹⁰³⁾; výjimky připouští jenom zcela mimořádně (cf. BA CTh IX, 3, 1; IX, 6, 1 a IX, 19, 1).¹⁰⁴⁾

A tak byl otrok odkázán jenom na zásah třetí osoby, na zásah svobodného žalobce, jedině jehož pomocí mohl býti realizován „nárok“ na život, event. respektování rodinných svazků.

Tato nutnost zprostředkování osobou třetí je charakteristická i při spo-

¹⁰⁰⁾ Int. ad l. c.: „...*Sed hoc illis prodesse non poterit, quos de ingenuis patribus et colonis mulieribus vel ancillis constiterit procreatos, nisi forte patres eorum pro filiorum capite dominis, quorum ancillas in consortio habent, aut vicaria mancipia cum pecuniis aut redemptionem status eorum solverint.*...“

¹⁰¹⁾ Srovnej text interpretace, citovaný na str. 31.

¹⁰²⁾ BA Paul I, 12, 3: „*In caput domini patronive nec servus, nec libertus interrogari potest.*“

¹⁰³⁾ BA CTh IX, rubrika 3. titulu: „*Ne praeter crimen maiestatis servus dominum vel patronum libertus seu familiaris accuset.*“

¹⁰⁴⁾ Int. ad l. c.: „*Servus dominum accusans non solum audiendum non est, verum etiam puniendus, nisi forte dominum de crimine maiestatis tractasse probaverit.*“

rech *de liberali causa*¹⁰⁵) (BA Paul. V, 1, 5; BA CTh IV, 8, 1; cf. IV, 8, 4). Stačilo, aby se člověk dostal do podezření, že je otrokem (konkrétně: „*Si aliquis in libertate positum ad servitum conetur addicere...*“ int. ad BA CTh IV, 8, 1) a již bylo třeba, aby status svobody byl hájen zvláštním „assertorem libertatis“, svobodným člověkem, kterého si obžalovaný vyhledal.

Nárok, který není soudně chráněn, který není sankcionován státní mocí, není nárokem právním. Z povinností, jež pánům nesvobodným ukládalo římské císařské zákonodárství, žádná subjektivní práva otroků nevyplývala. Otrok nepožíval přímé, ale vždycky jenom zprostředkované ochrany. Sama skutečnost ovšem, že požíval vůbec nějaké ochrany, byla historicky velmi důležitá. Stala se základem, ze kterého se pozvolna, po celá staletí trvajícím vývojem, vyvinula omezená právní subjektivita středověkého bezprostředního výrobce — nevolníka.

Několik slov o zániku otroctví:

Podle Breviaria se mohl otrok státí svobodným (tj. „římským občanem“ visigotského státu)

a) bez vůle pána — na základě zvláštního právního předpisu nebo

b) z vůle majitele moci — propuštěním na svobodu, manumissi.

Do první skupiny patří vedle případů, které jsme již poznali (pětileté otročení podle BA CTh V, 5, 2; dočasné otroctví podle BA CTh III, 31; „*proclamatio libertatis*“ — BA CTh IV, 8, 2), ještě tyto:

1. vydržení svobody: „...*si quis sedecim annos sine ulla molestia, nullo repente vel pulsante, vixisset*“, uvádí interpretace k zákonu císaře Konstantina (BA CTh IV, 8, 3), „*et postea in servitium non veniret*“. Šestnáctiletá lhůta neplatila pro děti, které byly zrozeny ze svobodných otců a otrokyň či žen-kolonů.¹⁰⁶)

Podle konstituce Theodosia, Arcadia a Honoria (BA CTh IV, 8, 4) mohl ten, kdo po dvacet let žil jako svobodný a zastával nějaký úřad (*officium vel militia*) hájiti *status libertatis* již sám, bez pomoci assertora, jak bylo normálně třeba.¹⁰⁷)

Obě ustanovení, jak z textu patrně, neprospívala otrokům, kteří pánům uprchli a před nimi se skrývali. Ty mohl majitel moci požadovati nazpět kdykoli. Teprve ve druhé polovině 5. století byla zavedena změna. *Actio de fugitivis*, původně *perpetua*, se stala temporální, promlčitelnou ve 30ti letech (cf BA Nov. Val. VIII, 1, 3, 4, 6; Nov. Val. IX, 1, pr.; interpretace k BA Nov. Val. XII, 1);

2. dosažení hodnosti biskupa nebo presbytera: podle Valentiniánovy no-

¹⁰⁵) PEROZZI, O. C., str. 284—289.

¹⁰⁶) Srovnej text, citovaný v poznámce 100.

¹⁰⁷) Int. ad l. c.: „*Qui viginti annos non occulte, sed publice in libertate duraverint et aliquid officii vel militiae, praesente et tacente petitore, gesserint, assertorem quaerendi eos necessitas non manebit, sed ipsi per se, si voluerint, adversus petitem, quod libertati eorum competit, exsequuntur.*“

vely „*De episcopali iudicio...*“ z r. 452 (BA Nov. Val. XII, 1 a int.) nemohl se sice člověk nesvobodný (otrok nebo kolon) státi klerikem či býti přijat do kláštera, dosáhl-li však jednou (protiprávně!) hodnosti biskupa nebo presbytera, neměl býti pánem požadován nazpět. Dosáhl-li jen hodnosti diakona mohl za sebe nabídnouti náhradního otroka. V případě, že jej neměl, vracel se otročiti pánovi;¹⁰⁸⁾

3. prozrazení trestného činu: otrok, který na soudě prokázal, že jeho majitelka souložila s vlastním otrokem, se stával svobodným (BA CTh IX, 6, 1 a interpretace).¹⁰⁹⁾ Stejně i tenkrát, prozradil-li, že únosce se s rodiči unesené dívky dohodl o zatajení trestného činu (BA CTh IX, 19, 1 a int.);¹¹⁰⁾

4. zvláštním důvodem nabytí svobody bylo podle konstituce Konstantinovy (BA CTh XVI, 4, 1 a int.) obřezání otroka-křesťana, nebo vůbec otroka jiného náboženského vyznání pánem — Židem.¹¹¹⁾

Tolik o způsobech zániku otroctví bez vůle, resp. proti vůli majitele moci. Vidíme, že vesměs šlo o případy mimořádné.

b) Řádným, běžným způsobem zániku otroctví bylo propuštění otroka na svobodu (*manumissio*).

Manumissio byla odměnou, kterou poskytoval pán svému nesvobodnému za dobré a věrné služby (cf. BA Nov. Val. VIII, 1).¹¹²⁾ Možnost jejího udělení měla povzbudit otroka k lepšímu pracovnímu výkonu a oddané podřízenosti.

Pokud jde o způsoby propouštění, uvádí *Breviarium Alaricianum* tyto: — *manumissio testamento*. Mohla býti přímá (BA Paul. IV, 13, 2; IV, 13, 1; BA Gai, tit. II.; BA Nov. Theod. IX, 1, 8 a int.) nebo fideikomisární (BA Gai VII, 7; 8; BA Paul. IV, 4, 11, 12, 2; II, 25, 2 aj.). Počet propuštěných testamentem omezovala pravidla starého zákona Fufia Caninia (BA Gai II, pr.; 2—4; BA Paul. IV, 13, 1—4; IV, 1, 16);

— *manumissio in ecclesia*; podle zákona císaře Konstantina z r. 321 (BA CTh IV, 7, 1 a interpretace) mohl býti otrok světského pána propuštěn na svobodu v chrámu za přítomnosti kněze a věřících. Klerikové směli propouštět své vlastní nesvobodné i *extra conspectum* (int. ad l. c.);

— *manumissio apud magistratus*. Pán prohlásil svobodu svého otroka před úředníkem (*ante consulem* — BA Gai I, 1; 4; II, 1; *apud magistratus*

¹⁰⁸⁾ Srovnej text, citovaný v poznámce 76; SCHAUB, o. c., str. 82 a násl; str. 91.

¹⁰⁹⁾ Int. ad l. c.: „*Si qua ingenua mulier servo proprio se occulte miscuerit, capitaliter puniatur... In potestate habere huius modi crimen quicumque voluerit assuare. Servi etiam aut ancillae... audiantur: ea tamen ratione, ut si probaverint, libertatem consequantur, si fefellerint puniantur...*“

¹¹⁰⁾ Int. ad l. c.: „...*Quod si fortasse raptor cum parentibus puellae paciscatur, et raptus ultio parentum silentio fuerit praetermissa, si servus ista detulerit, latinam percipiat libertatem, si Latinus fuerit, civis fiat Romanus.*“

¹¹¹⁾ Int. ad l. c.: „*Si quis Iudaeorum servum Christianum vel cuiuslibet alterius sectae emerit et circumciderit, a Iudaei ipsius potestate sublatus in libertate permaneat.*“

¹¹²⁾ „*Domini vernulas suos fidelius servientes, quum libuerit, iugo servitutis absolvunt, et quod esse non poterant qualitate nascendi, manumissionis beneficio consequuntur.*“

municipales, si habeant legis actionem — BA Paul. II, 26, 4) a o jednání byl proveden záznam.

Podle BA Gai I, 1¹¹³) měly pouze tyto tři právě uvedené formy plné účinky. Propuštěnec se stával „*civis Romanus*“.

Jenom Latinem byl libertinus tenkrát, propustil-li jej pán dopisem mezi přáteli nebo přizváním k hostině (BA Gai I, 2: „*Latini sunt, qui per epistulam, aut inter amicos, aut convivii adhibitione manumittuntur*.“). Nejnižší postavení měl mít popuštěnec, který v době svého otročení spáchal nějaký zločin a byl za to pánem nebo veřejně trestán.¹¹⁴) Nabyl-li svobody, zůstával „*dedititius*“. Byl stejně jako „*Latinus*“ omezen v majetkových právech, na rozdíl od něho však se nikdy nemohl stát plnoprávným občanem římským (BA Gai I, 3—4).

Lze těžko říci, mělo-li ve visigotském státě dělení propuštěnců na tři zvláštní kategorie nějaký význam. Zdá se, že ne. Nesetkáváme se s ním alespoň v žádném jiném dochovaném pramenu než v Breviariu, tam nad to ještě především v částech koneckonců teoretického charakteru (u Gaia a Paula).

Naproti tomu víme, že již za dominátu byly někdy oněm právně ne zcela relevantním formám propouštění (*manumissio per epistulam, manumissio inter amicos*) přiznávány plné účinky (cf BA CTh IV, 7, 1 a int.).

Otroka propouštěl na svobodu pravidelně jeho pán. Bylo-li pánů více (otrok ve spoluvlastnictví), vyžadoval se souhlasný projev vůle všech (BA Paul. IV, 11, 1; 5)¹¹⁵). Dáti svobodu otrokovi cizímu nebylo možné. V případě, že cizí otrok byl propuštěn před králem nebo „*in ecclesia*“, zůstávala sice *manumissio* v platnosti, *manumissorovi* však hrozil trest (BA CTh IV, 9, 1 a int.).¹¹⁶)

Manumissio byla neplatná, propouštěl-li pán otroky *in fraudem creditorum* (BA Gai I, 5) nebo *in fraudem patroni* (BA Gai I, 6); jenom výjimečně mohl propouštět své otroky pán mladší dvaceti let (BA Gai I, 7).

Pokud jde o otrocká pekulia, bylo již v římské říši zvykem ponechávat je propuštěným. *Pekulium* se pokládalo za majetek, který fakticky patřil nesvobodnému, pro pána nadto představoval jistou hodnotu obyčejně jen

¹¹³) V interpretaci Gaia je již *manumissio in ecclesia* uváděna jako jedna z hlavních forem *manumissio*: „*Cives Romani sunt, qui his tribus modis, id est testamento, aut in ecclesia, aut ante consulem fuerint manumissi*“ (BA Gai I, 1). Originální Gaiův text zná jen tyto způsoby: „*(legitima manumissio) id est vindicta aut censu aut testamento*...“ *Manumissio in ecclesia* se rozšířila až za křesťanských císařů.

¹¹⁴) Originální text Gaiův (I, 13) mluví o trestání pánem i mocí veřejnou. Interpretace, jak se zdá, počítá hlavně s eventualitou druhou (BA Gai I, 3).

¹¹⁵) „*Servum communem unus ex dominis manumittendo Latinum facere non potest, nec magis quam civem Romanum*...“

¹¹⁶) Int. ad l. c.: „*Si aliquis mancipium manumittere alienum praesumpserit et id sub praesentia principis vel in ecclesia fecerit, hac poena tenebitur, ut et manumissus a domino revocetur, et alia duo mancipia eiusdem aetatis aut sexus aut certe artificii, quod ille, qui est manumissus, scierit dare cogatur*...“

ve spojení s otrockou pracovní silou. Jak ubývalo v Římě otroků, stával se tento moment stále významnějším. Darování pekulia propuštěncům bývalo za pozdního císařství pravidlem.¹¹⁷⁾

Ve visigotském státě je právní praxe pokládala již přímo za atribut *manumisse*.¹¹⁸⁾

Propuštěnci

O propuštěncích římských provinciálů jsme již na několika místech našeho výkladu mluvili. Postačí nyní dodati docela málo.

Libertinové tvořili polozávislou kategorii obyvatel visigotského státu. Byli sice osobně svobodní (obvyčejně „*cives Romani*“), vůči svému bývalému pánovi však zůstávali zavázáni různými formami a jejich práva majetková, rodinná i veřejná byla zkrácena.

Pokud jde o závazky vůči patronovi (tj. *manumissorovi*):

— propuštěnec musel patronovi prokazovati úctu. Nesměl ho žalovati na soudě, proti patronovým dětem a vnukům nemohl na soudě svědčiti.¹¹⁹⁾ Zchudlého *manumissora* byl povinnen podporovati (BA Paul. II, 33, 1 a int.).¹²⁰⁾ Porušil-li povinnosti, mohl býti znovu zotročen, ev. přísně trestán (tak např. trestem smrti za to, že obžaloval nebo udal bývalého pána — BA CTh IX, 3, 2 a int.; podobně BA CTh IX, 3, 3 a int.).¹²¹⁾

— propuštěnec byl povinen poskytovat patronovi úsluhy nebo služby (*operae*), příležitostně i dary (*donum aut munus*). Zavazoval se k tomu slavnostní přísahou (BA Gai IX, 4).¹²²⁾ „*Operae, donum aut munus*“ nebyly obligatorní. Pán mohl propustit otroka i bez povinnosti k jejich plnění (BA Paul. II, 33, 1 a int.).¹²³⁾

— majetek propuštěnce (tedy *pekulium* a dary, které dostal při *manumissi* a které později rozmnožil) byl vázán dědickým právem patrona. Zemřel-li *libertinus* a nezanechal žádných dětí, připadala část pozůstalosti *manumissorovi*, ev. jeho potomkům.¹²⁴⁾ Proto byla neplatná právní jednání, která

¹¹⁷⁾ PEROZZI, o. c., str. 227—228.

¹¹⁸⁾ Dokladem jsou texty některých visigotských formulí, které aplikují římské právo (ZEUMER, *Formulae Merovingici et Karolini aevi*, MGH, *Legum sectio V*, 1886, nr. 1, 2 (1), 3, 5).

¹¹⁹⁾ BA Paul I, 12, 3; V, 17, 3; BA CTh IV, 10, 2 (?); IX, 3, 1; 2; 3.

¹²⁰⁾ „*Egentem patronum libertus obligatione doni, muneris et operarum solutus alere cogendus est pro modo facultatum suarum.*“

¹²¹⁾ Int ad BA CTh IX, 3, 3: „*Liberti accusatores patronorum, ubi primum in accusationis vocem proruperint, puniantur.*“

¹²²⁾ „*Item et alio casu, uno loquente et sine interrogatione alii promittente, contrahitur obligatio, id est, si libertus patrono aut donum aut munus aut operas se daturum esse iuravit. In qua re supradicti liberti non tam verborum solennitate, quam iurisiurandi religione tenentur.*“

¹²³⁾ Srovnej Paulův text, citovaný v poznámce 120. Visigotská formule nr. 4: „*Ingenium te civemque Romanum esse constituo... nullius reservato obsequio.*“

¹²⁴⁾ BA Paul III, 2, 1; 2; 3; 4; III, 3, 1; BA Gai I, 6; BA Nov. Val. VI, 1 a interpretace („*De libertis et successionibus eorum*“).

bezdětný propuštěnec podstoupil *in fraudem patroni* (BA Gai I, 6; BA Paul. III, 3, 1),¹²⁵⁾ proto byl i neplatný testament, jež libertinus pořídil bez souhlasu bývalého pána (BA Nov. Val. 6, 1);¹²⁶⁾

— podle staré zásady nesměl se propuštěnec ženiti s patronkou, nebo ženou či dcerou patrona (BA Paul. III, 20, 60): „*Libertum qui ad nuptias patronae vel uxoris filiaeque patroni affectaverit... coerceri placuit*“ a int. ad l. c.¹²⁷⁾ Zákonem Valentianovým a Martianovým z r. 454 (BA Nov. Mart. IV, 1 a int.) bylo senátorům (tj. bohatým a vlivným Římanům) zakázáno se ženiti s propuštěnkami a jejich dcerami jako osobami nízkými: „*Humiles vero abiectasque personas... esse censemus... libertam, libertae filiam...*“.

Méněcenné právní postavení propuštěnce bylo přechodného rázu. Vůči dětem a dědicům patronovým se jeho závazky již oslabovaly: nebyl jim např. povinen službami a dávkami, nemohl být ani povolán nazpět do otroctví pro urážku.¹²⁸⁾

U dětí propuštěnce docházelo k dalšímu uvolnění. Libertinové se tak postupně stávali řádnými, plnoprávními svobodnými.¹²⁹⁾

Nepřihlédneme-li k výjimečným případům, kdy propuštěnec nabyl většího majetku a pronikl do skupiny privilegovaných lidí svobodných, je možno říci, že libertinové tvořili kategorii drobných výrobců, ježž hospodářské a společenské postavení bylo stejně labilní a nejisté, jako postavení ostatních drobných svobodných producentů. A byla-li časem rozvázána právní pouta, která spojovala libertiny s patrony a jejich rodinami, byli jako svobodní vystaveni hospodářskému a politickému tlaku celé třídy velkostatkářů a finančních magnátů. Bývalý pán mohl být potom snadno nahrazen pánem novým.

Kolonové

Ve starších vrstvách zákonného materiálu Alarichovy kodifikace se s kolony nesetkáváme. Gaius o nich nemluví, Paulovy Sentence uvádějí kolona na jediném místě — BA Paul III, 9, 32.

V prvních dvou stoletích principátu byl římský kolon ještě svobodným člověkem, prostým pachtýřem, který za smluvený poplatek pracoval na cizí půdě.¹³⁰⁾

¹²⁵⁾ BA Paul III, 3, 1: „*Ea, quae in fraudem patroni a liberto quoquo modo alienata sunt, Fabianaeformula tam ab ipso patrono, quam a liberis patroni revocantur.*“

¹²⁶⁾ Int. ad l. c.: „...*Nam si liberti, qui cives Romani fuerint, vivo manumissores decesserint, si sine voluntate patroni condere voluerint testamenta, penitus non valebunt.*“

¹²⁷⁾ Int. ad l. c.: „*Hac lege permissum est, ut exceptis vilibus infamibusque personis, quas lex ista commemorat, pauperes et sine ulla dignitate natalium, dummodo honestas et honestis parentibus procreatas, senatores, si voluerint, uxores eligendi et ducendi habeant potestatem.*“

¹²⁸⁾ Srovnej text Valentinianovy novely, citovaný na straně 28.

¹²⁹⁾ PEROZZI, o. c., str. 282—283.

¹³⁰⁾ PWRE IV—1, col. 485 — SEECK; literatura o římském kolonátu je velmi bo-

Teprve v průběhu 3. st. n. l. došlo k závažnějším změnám. Jak ubývalo otrockých pracovních sil, jak se v důsledku hospodářské a politické krize otrokářského výrobního způsobu vylidňoval venkov i město a rozsáhlé komplexy orné půdy ležely opuštěny, význam svobodných nájemců půdy stále více stoupal. Fakticky i právně bylo postavení kolonů lepší a volnější než postavení nesvobodných producentů, otroků. Kolon byl člověk svobodný, pracoval koneckonců pro sebe a odváděl pánovi jenom smluvené dávky. Jeho zájem na práci byl větší, lepší proto byla i produktivita jeho práce.¹³¹⁾

Daňová reforma, provedená na přelomu 3. a 4. st. císařem Diokleciánem, počítala již s produkcí kolonů jako s významnou položkou státního důchodu. Počet svobodných pracovních sil na pozemcích velkostatkářů — pachtýřů byl jedním z hlavních ukazatelů pro stanovení výše daňového břemene.¹³²⁾

Ukazatel ten byl však nejistý. Pokud byl kolon svobodným člověkem a měl možnost kdykoliv rozvázat právní pouto, které jej spojovalo s pachtýřem, bezprostředním daňovým poplatníkem, mohlo ve stanovených dávkách docházeti k neustálým změnám. Sotva by bylo překážkou, kdyby se počet pachtýřů rozmnožoval, počet se však mohl snižovati, a to bylo nebezpečné.

Půda bez pracovní síly nic nevynášela, byla bez užitku pro vlastníka i pro státní pokladnu. Otrockou pracovní silou se mohlo její obdělávání zajišťovati stále obtížněji.

Právě v těchto dobách dochází k pevnému připoutání otroků k půdě a v právním řádu je vedena hranice mezi otrokem městským (řemeslníkem, osobním služebníkem — *familia urbana*) a venkovským (*familia rustica* — otroci — zemědělci).¹³³⁾ Ukazuje se však, že toto opatření nestačí. Dojde na kolony. Počátkem 4. století je zákonem císaře Konstantina posud svobodný kolon připoután k půdě, na které pracuje.¹³⁴⁾ Kolon je i nadále *ingenuus*, je však zbaven stěhovací svobody a nucen obdělávati pozemek, který původně volně propachtoval.

Již zásahem Konstantinovým, omezením stěhovací svobody, se právní postavení kolona přiblížilo postavení otroka — zemědělce. Postupem doby se objevila omezení další: jestliže jsme konstatovali, že právní postavení otroka se v posledních staletích existence západořímského impéria relativně zlepšilo, platí o kolonech opak. Jejich situace se neustále zhoršovala;

hatá. Zvlášť je třeba uvést tato díla: FUSTEL DE COULANGE, *Le colonat romain*, Paris 1885; M. ROSTOVITZ, *The problem of the origin of serfdom in the Roman Empire*, Journ. of Land and Public Utility Economics, 1926; P. COLLINET, *Le colonat dans l'empire romain*, Recueils de la Société Jean Bodin Bruxelles 1937; F. L. GANSHOF, *Le status personnel du colon au Bas-Empire*, L'Antiquité Classique (Louvain), XIV, 1946, str. 261.

¹³¹⁾ K. V. OSTROVITŠANOV, *Nástin ekonomiky předkapitalistických formací*, Praha 1951, str. 89 a násl.

¹³²⁾ PWRE IV—1, col. 497 a násl.

¹³³⁾ Dispoice venkovskými otroky (*familia rustica*) je omezována. Cf. CTh III, 32, 1; VI, 35, 1; IX, 42, 7; X, 8, 4; VII, 1, 3; XI, 1, 12 aj.

¹³⁴⁾ CTh V, 9, 1; zákon je z 30. října r. 332 (CTh V, 9, 1; BA CTh V, 9, 1).

z původně svobodného nájemce se postupem doby stával člověk polosvobodný a nakonec nesvobodný.¹³⁵⁾ Pročítáme-li právní normy z posledních desetiletí existence římské říše, vidíme, že mezi otroky a kolony se již prakticky nerozlišuje. Tam, kde rozlišení najdeme, jde obvykle jenom o rozdíly v terminologii.

Takový je i v nejhrubších rysech obraz, který o právním postavení kolonů podává *Breviarium Alaricianum* v konstitucích, jež byly převzaty v Theodosiova kodexu a posttheodosiánských novel. Také interpretace rozdílů mezi kolony a otroky vyrovnává.

Povšimneme si nejprve těch recipovaných míst, která se týkají výlučně kolonů, tedy právních norem, které jednají o kolonech jako o zvláštní kategorii obyvatelstva.

Není jich mnoho.

BA CTh V, 9, 1 (známý Konstantinův zákon z 30. října r. 332) zbavuje kolony stěhovací svobody a připoutává je k pozemkům, na kterých sedí. Ten, kdo uprchlého kolona přechovává je povinen jej vrátiti pánovi, a zaplatiti daně, které uprchlý neodváděl po dobu, co se skrýval.¹³⁶⁾

BA CTh V, 11, 1 zakazuje kolonovi volně disponovati majetkem. Bez souhlasu pána (tak interpretace, originální text — konstituce Valentiniána a Valense z r. 365 — říká ještě patrona!) nesmí kolon nic zciziti ani z pronajaté půdy ani z věcí vlastních. Tyto věci označuje originál slovy (*coloni*) „*si qua propria habeant*“, podle interpretace je to již prostě „*peculium*“. (Stejně BA CTh V, 10, 1 a interpretace: majetek kolona = *pekulium*).¹³⁷⁾

Římský kolon byl původně svobodný člověk (*ingenuus*) a jeho manželská a rodinná práva nebyla nijak omezena.¹³⁸⁾ Jak se však postupem doby jeho postavení zhoršovalo, objevovaly se i zvláštní právní normy, rodinné poměry kolonů upravující.

Zčásti recipovalo tyto zákony také *Breviarium*.

O dětech kolonů platilo: vzejde-li potomstvo ze svazku svobodného muže a ženy — kolona, patří pánovi matky (BA CTh V, 10, 1 a int.).¹³⁹⁾

Žije-li *ingenua* v kontubeniu s kolonem, připadají děti majiteli kolona (BA Nov. Val. IX, 1 a int.).¹⁴⁰⁾

¹³⁵⁾ OSTROVIŠANOV, o. c., str. 92; PWRE IV—1, col. 502 a násl.

¹³⁶⁾ Int. ad l. c.: „*Si quis alienum colonum sciens in domo sua retinuerit, ipsum prius domino restituat et tributa eius, quam diu apud eum fuerit, cogatur exsolvere: ipse vero, qui noluit esse, quod natus est, in servitium redigatur.*“

¹³⁷⁾ Interpretatio ad BA CTh V, 11, 1: „*In tantum dominis coloni in omnibus tenentur obnoxii, ut nescientibus dominis nihil colonus neque de terra neque de peculio suo alienare praesumat.*“

¹³⁸⁾ PEROZZI, o. c., str. 559—562.

¹³⁹⁾ Int. ad l. c.: „*Si vero mulier iuris alieni ingenuum maritum duxerit, omnis mulieris agnatio ad eius dominium pertinebit.*“ (CONRAT, *Breviarium Alaricianum*, str. 37.

¹⁴⁰⁾ Int. ad l. c.: „*Ingenua itemque mulier si contubernium coloni elegerit alieni, si ei denuntiatum non fuerit, coloni sunt domino profuturi, quoscunque eius partus ediderit.*“; cf. výše str. 27.

Děti zrozené ze svazku kolonů, se dělily mezi pána matky a pána otce. Podle BA CTh V, 10, 1 měl pán otce nárok na 2/3, majitel ženy na zbytek.¹⁴¹ Aby však manželství kolonů nebyla rušena, předvíдалo citované místo směnu náhradních kolonů: „*Sane ne separatio coniugii fiat, illum, cuius colonus est vicarium mulierem et pro tertia agnatione mulieris domino compensare praecipimus*“ (Int. ad l. c.) O manželství kolonů a jejich dětech mluví ve stejném smyslu i některá další místa Breviaria: BA Nov. Val. IX, 1 (náhrada za děti „...*ne filii a parentibus dividantur*...“; náhrada za ženu — kolonu, protože „*et in eiusmodi personis (jde o kolony!) salva et inconvulsa debeat coniunctionis adfectio permanere*...“), BA Nov. Val. XII, 1 (potvrzuje se zákon o třetinovém rozdělování potomstva kolonů¹⁴²) aj.

Zvláštní pravidla platila pro kolony pokud šlo o promlčení pánova nároku.

Utekli-li kolon svému majiteli, nemohl býti po uplynutí třicetileté lhůty povolán nazpět. Ženě prospívala doba kratší, dvacetiletá (BA CTh V, 10, 1 a int.).¹⁴³ Žil-li kolon samostatně, získával svobodu (BA Nov. Val. IX, 1 a int.). Vyhledal-li pána jiného, připadal po třiceti letech jemu (BA CTh V, 10, 1). Na případ, že by v kritické době promlčecí pány střídal, platilo: kolon měl patřiti tomu, u kterého bydlil a pracoval nejdéle, meškal-li u několika pánů po stejně dlouhou dobu, stával se jeho majitelem ten, u kterého bydlil v čase, kdy lhůta byla dovršena (BA Nov. Val. IX, 1 a int.).¹⁴⁴

Tolik o normách Breviaria, které upravují právní postavení kolonů speciálně. Vidíme, že mezi kolony a otroky existují jenom nevelké rozdíly. Kolon, který uprchne s pozemku, je „*fugitivus*“ a jedná se s ním jako s otrokem, majetek kolona se nazývá „*peculium*“, rodinné svazky kolonů

¹⁴¹ Int. ad l. c.: „...*si (colona) ... de alieno colono filios suscepit, cum agnationis parte tertia revocetur: quia colonum duae partes agnationis sequuntur*...“

¹⁴² Int. ad BA Nov. Val. XII, 1 (HAENEL, str. 296): „*De colonarum vero agnatione id remota ambiguitate hac lege constat esse praeceptum, ut secundum legem quae ad Palladium data est de colono et colona (= CTh V, 18, 1 = BA CTh V, 10, 1) inter duos dominos dividatur agnatio, id est, ut coloni dominus duas partes filiorum et tertiam colonae dominus sibi debeat vindicare*...“

¹⁴³ Int. ad l. c.: „*Si quis colonum alienum in re sua vel in fuga lapsum vel sua voluntate migrantem triginta annos habuerit, ac si suum vindicet. Qui si intra triginta annos inventus fuerit a domino, cum filiis secundum legem sibi debitis et omni peculio revocetur... Colona etiam si viginti annis in alieno dominio et iure permanserit, a priore domino non requiratur*...“

¹⁴⁴ Int. ad l. c.: „*Lex ista constituit, ut, si colonus proprium dominum fugerit, et triginta annis per diversorum domos aut agros fortasse latuerit, et non nisi impletis triginta annis a die fugae suae praedictum colonum dominus potuerit invenire, ab eo, apud quem inventus fuerit, tricennali annorum praescriptione dominus, qui fugam coloni sequitur, excludatur. Secunda iterum conditione currente, ut, si forte apud tres personas denis annis colonus ipse habitaverit, ille eum vindicet, apud quem posteriori tempore invenitur. Tertia conditio est, ut, si inter eos, apud quos per tricennium habitaverit, fuerit, orta contentio, ipsi praedictus colonus addicatur, apud quem per illos triginta annos maiori annorum numero dignoscitur habitasse*...“

jsou posuzovány podle principů, jež platí pro otroky; v promlčecích lhůtách existují rozdíly, v polovině 5. stol. dochází ale i tady k vyrovnání.

Již tyto skutečnosti by nás mohly opravňovati k závěru, že v 5.—6. století se právní postavení kolonů a otroků stále více zblížovalo.

Breviarium podává však důkazy další.

O kolonech speciálně pojednává jenom nevelký počet míst. Valná většina norem zahrnuje kolony v jednu kategorii s otroky a stanoví pro ni jednotný právní režim. Tím odpadají i rozdíly formální. Tu a tam probleskne sice ještě starý způsob nazírání a teoreticky se uznává, že kolon je člověk svobodný, jsou to však místa ojedinělá a povýtce jenom deklaratorní povahy (cf. BA Nov. Val. VIII, 1: „*Indignum facinus deteriore conditione liberis (= colonis) esse quam servis...*“; BA Nov. Maior. I, 1).

Bylo by neúnosné a zbytečné uváděti všechny normy Alarichovy kodifikace, které ztotožňují právní postavení otroků a kolonů.

Postačí, připomeneme-li jenom několik charakteristických příkladů. BA CTh VIII, 1, 1: „...*tabularii, liberi homines ordinentur, neque ulli deinceps ad hoc officium patescat aditus, qui sit obnoxius servituti: sed et si quis dominorum servum suum sive colonum chartas publicas agere permiserit... ipsum quidem ... obnoxium attineri...*“. Interpretace citovaného místa říká: „...*tabularii... ingenui a provincialibus ordinentur: coloni vel servi ad hoc officium nullatenus admittantur...*“. Způsobí-li kolon nebo otrok škodu, hradí ji pán. Pachatelé jsou trestáni zvláště: „*colonus ille vel servus verberatus fisci viribus addicatur.*“

BA Nov. Val. XII, 1: „*Originarii sane vel servi, qui iugum natalium declinantes ad ecclesiasticum se ordinem transtulerunt... ad dominorum iura redeant...*“

BA Nov. Val. V, 1: „*De sepulchri violatoribus*“. Zákon stanoví jednotnou sankci pro kolony a otroky, zvláště uvádí trest pro svobodné (ingenui).¹⁴⁵⁾

BA CTh XIV, 1, 1 „*De collegiatis*“. Text: „...*De quorum agnatione haec forma servabitur, ut, ubi non est aequale coniugium, matrem sequatur agnatio, ubi vero iustum erit, patri cedat ingenua successio*“. Interpretace: „...*de quorum filiis haec servanda conditio est, ut, si de colona vel ancilla nascuntur, matrem sequatur agnatio; si vero de ingenua...*“

V některých případech normy o kolonech vůbec nemluví, ač je zřejmo, že je zahrnovaly také. Tak zejména početné zákony trestní (kolonové nejsou *personae humiliores*!),¹⁴⁶⁾ z ostatních např. BA Nov. Mart. IV, 1, 3: „*Humiles vero abiectasque personas ...esse censemus... ancillam... libertam, libertae filiam... scenicam...*“ Tady docela jistě ancilla zahrnuje i ženu-kolona.

¹⁴⁵⁾ L. c.: „*Servos colonosque in hoc facinore deprehensos duci protinus ad tormenta conveniet... Ingenui quoque, quos similis praesumptio reos fecerit...*“

¹⁴⁶⁾ Cf. BA Nov. Val. V, 1 (§4); BA Paul V, 24, 2; PWRE IV—1, col. 507 a násl.

Shrneme-li nakonec všechno to, co jsme o kolonech mohli nalézt v normách Alarichova Breviaria, dojdeme k závěru: ve 4.—6. století se postavení kolonů zhoršilo fakticky i právně natolik, že se přiblížilo postavení otroků. V 6. století již jenom výjimečně platily pro kolony speciální právní normy, ve valné většině případů byly společenské vztahy obou skupin normovány jednotně.

Právě tak jako otroci byli i kolonové považováni za spodinu, za obyvatelstvo, jež stojí na nejnižším stupni společenského žebříčku. Opovržení, které bylo údělem otrocké práce („*vilissima servitus*“), stihalo nakonec i kolony („*laquei vilissimi colonatus*“ v BA Nov. Val. VIII, 1).¹⁴⁷⁾

Římští otroci a kolonové tvořili hlavní masu vykořisťovaného obyvatelstva visigotského státu. Otroci germánských pánů byli v 5. století ještě v mízivě menšině.¹⁴⁸⁾ Teprve v průběhu dalšího historického vývoje jich přibývalo, zejména v souvislosti s procesem vyvlastňování drobných svobodných visigotských sedláků. A jak postupně srůstaly hospodářské a politické zájmy visigotské aristokracie se zájmy římské aristokracie provinční a jak vznikala třída visigotsko-románské vládnoucí šlechty, formovala se pozvolna i jednotná třída nesvobodných. Mezi otrokem a kolonem přestalo visigotské zákonodárství vůbec rozlišovati. V přebohatých visigotských právních památkách 6.—8. století nenacházíme termín „*colonus*“ již ani jednou:¹⁴⁹⁾ k označení nesvobodných užívali Visigotové jen jediného termínu — otrok (*servus, mancipium*).

Ukázati, co měl tento otrok společného s „klasickým“ otrokem římským anebo řeckým a v čem se od něho odlišoval, je již mimo hranici našeho úkolu.

Zusammenfassung

Die Studie ist den Problemen der Entwicklung der rechtlichen Stellung der Sklaven, Freigelassenen und Kolonen im Weströmischen Reiche im Zeitabschnitt des IV. und V. Jahrhunderts gewidmet.

Den Untersuchungen liegen die Rechtsnormen der westgotischen Kodifikation des römischen Rechtes, das s.g. Breviarium Alaricianum aus dem Jahre 506 zugrunde.

Der Autor analysiert alle die Unfreien und Halbfreien betreffende Rechtsnormen und kommt zu der Schlussfolgerung, dass sich die rechtliche Stellung der Sklaven im IV. und V. Jahrhundert auflockerte und dass ihnen eine gewisse, wenn auch sehr beschränkte Rechtssubjektivität anerkannt wurde. Die Stellung der Kolonen dagegen verschlechterte sich andauernd. Die Kolonen wurden nach und nach einiger für sie ausserordentlich wichtigen Rechte enthoben, bis sie zum Schluss überhaupt als Unfreie behandelt und ihre rechtliche Stellung mit der der Sklaven für gleich erachtet wurde. Die Sklaven und Kolonen verschmolzen so in eine einzige Klasse der unfreien Bevölkerung.

¹⁴⁷⁾ L. c.: „...emeritos aulicis honoribus viros trahi ad laqueos vilissimi colonatus et tunc periculosius laborare...“

¹⁴⁸⁾ Viz poznámku 13.

¹⁴⁹⁾ Viz index v Zeumerově vydání visigotských zákonů (MGH, Legum sectio I, Leges Visigothorum).

Резюме

Статья посвящена проблеме развития правового положения рабов, вольноотпущеников и колонов в западноримской империи в IV и V столетиях.

Исходным пунктом исследования явились правовые нормы визиготской кодификации римского права, так называемый Бревиарий Алариха с 506 г.

Автор анализирует все правовые нормы, касающиеся невольников и полуневольников и приходит к выводу о том, что положение рабов в IV и V столетиях улучшилось в правовом отношении и что за ними признавалась определенная, хотя и ограниченная правосубъектность. Положение колонов наоборот ухудшалось, колоны постепенно лишались некоторых важных прав и, наконец, вообще колона начали считать несвободным человеком и его правовое положение отождествлялось с правовым положением раба. Рабы и колоны сливались в один класс зависимого населения.